

ALEKSANDRA BERBERIH-SLANA

MINISTER STJEPAN RADIĆ IN SLOVENCI

"Tukaj jaz izjavljam, kot predsednik hrvatskega kmečkega kluba, kot zastopnik predsednika Radića, ker sem za to pooblaščen: Priznamo vsesplošno politično stanje, kakor je danes po vidovdanski ustavi z dinastijo Karadjordjevičev na čelu in pri tem vodeč računa o izvajanju pozitivne politike v smislu jasno izražene volje hrvaškega naroda trikrat zapovrstjo na izvedenih volitvah glede na politična dejstva in celotno politično ureditev, kakor je danes. Popravek teh dejstev in te ureditve, ki je po svoji volji in vesti ne moremo odobriti, naj bo predmet revizije ustave oziroma narodnega sporazuma med narodi SHS. Mi se nikoli nismo borili proti tej naši državi in njenim interesom, vendar pa je zaradi omenjenih dejstev, katera sem poudaril, nastalo med narodom upiranje, ki se je površno, od daleč, razumelo kot protidržavno, čeprav je bilo spontano in ni bilo organizirano. Takšno vprašanje, če bi se nadaljevalo in poostrilo, še posebej, kakor je bilo v času volitev, pred in po volitvah, bi lahko postalo nevarno za celo našo prihodnost in prav zaradi te naše skupne prihodnosti in zaradi nespremenljive volje za sporazum s srbskim narodom, smo mi naredili vse, da se hrvatski narod loti sodelovanja v ureditvi države, vendar je to možno le na temelju faktične in resnične enakopravnosti, ki se mora doseči s spontanim narodnim sporazumom..."¹

Ta izjava Pavla Radića v Narodni skupščini, ki jo je podal v imenu HRSS, je pomenila popolnoma novo obdobje v Kraljevini SHS. Za *Slovenski narod* so bili vsi dogodki, ki so se odigrali v zagrebških zaporih, kjer je bil takrat zaprt Stjepan Radić in v Narodni skupščini "tragikomedija". Pisec članka je nadvse zajedljivo pripomnil, da bi lahko vse Radićeve izjave, s katerimi se je odrekel svojemu programu in sprejel državno in narodno enotnost, človeka ganile do solz, da pa se je za njimi krila le želja, da bi se rešil zopora in si zagotovil "nadaljno politično eksistenco". Radićevski poslanci, je ironično pripomnil pisec članka, so kar naenkrat verjeli v državno in narodno enotnost, ustava pa jim je čez noč postala sveta. Ocenil je, da za to pravzaprav ni bil potreben noben večji pritisk in trdil, da vlada ni uporabila nobenega pritiska in nobenega nezakonitega postopka proti HSS. Zatrnil je, da so liberalci zmeraj trdili, da Radićeva politika ni bila trdna, ter da bi jo lahko uničil vsak vetrič. Pa tudi ta na koncu ni bil potreben, saj naj bi radićevci sami spoznali svoje zmote ter se vrnili k realni politiki.²

Radićeva uklonitev pred beograjskim pritiskom in njegov pristanek na vidovdansko ustavo je ponovno obudila spopad med Slovensko ljudsko stranko (dalje SLS) in Radićem. *Slovenec*, časnik SLS, je ostro napadal tudi Radićevega zaveznika Albina Prepeluha,³ ki naj bi jo "z razvitimi jadri ubral za svojimi hrvaškimi krušnimi očeti in

¹ Govor narodnog zastupnika g. Pavla Radića na sjednici narodne skupštine od 27. ožujka 1925, Hrvat, 29. 3. 1925, št. 1522, str. 3–5; Govor Pavla Radića u jučerašnjoj sjednici narodne skupštine, Hrvat, 28. 3. 1925, št. 1521, str. 2; Stenografske beleške, VIII. Prethodni sastanak, 27. 3. 1925, št. 8, Govor Pavla Radića, str. 221–233.

² Slovo od Radićevščine, Slovenski Narod, 28. 3. 1925, št. 70, str. 1.

³ Konec oktobra 1924 se je Združenje slovenskih avtonomistov spremenilo v Slovensko republikansko stranko kmetov in delavcev (SRSKD). Vodil jo je Albin Prepeluh. Stranka se sprva v Sloveniji ni povezala s katero drugo politično stranko, je pa bila zaradi sorodnih političnih in socialnih ciljev tesno

junaško postavlja na glavo vso svojo dosedanjo demagogijo". Prepeluh naj bi poskušal "oprati" radičevce in je zato svojim pristašem trdil, da je bila sprememba politike HSS⁴ le taktične narave in da je bilo vodstvo te stranke k temu prisiljeno. Pri vsem tem pa naj bi Prepeluh za vse Radičeve napake krivil Korošca, kot je trdil *Slovenec*. Ta je dodal, da je Prepeluh še pred kratkim hodil "kakor rjoveč lev po deželi" in vse, ki niso prisegali na Radičevo politiko zmerjal, da je izdajalec in "srbski petoliznik". Čez noč pa se je vse spremenilo in Prepeluh "zopet psuje vse in vsakogar, ki noče z njim vred v Kanoso in na kolenih pred g. Pašića".⁵ *Slovenec* je trdil, da so se v Sloveniji znova pojavili Radičevi agitatorji, ki so ljudem trdili, da Radić v resnici sploh ni priznal monarhije, zato je ta časnik zagrozil, da bo, če bo potrebno, objavil stenografske zapisnike Narodne skupščine, iz katerih je bilo razvidno, kaj se je tam v resnici dogajalo.⁶

Nesoglasja med Radićem in Korošcem so porabili slovenski Samostojni kmetijci, ki so začeli razmišljati o povezavi s Slovensko republikansko stranko kmetov in delavcev (dalje: SRSKD).⁷ Dejstvo, da je SKS začela iskati stike z Radićem in njegovo stranko ter s Prepeluhom in SRSKD, je bilo še bolj zanimivo zaradi dejstva, da je le slabo leto pred tem *Kmetijski list*, časnik SKS zapisal, da je Prepeluh, "ta politični kameleon", svaril SKS pred povezavo s srbskimi zemljoradniki in dodal: "Pravi, da naj vlada v Sloveniji slov. kmet, na Hrvaškem hrvaški, a v Srbiji pa srbski kmet, po tej lepi misli, ki jo je slišal od nas, pa dolži Savez zemljoradniške srbske komande in pet let žalostne skušnje, ker ve, da je očitna laž in nima s tem nobene zveze. Ve pa tudi, da mi z *Radićem nočemo*: ker če nočemo nad seboj srbske, *nočemo tudi hrvaške komande*, katero pa je on /Prepeluh/ rade volje sprejel v pričakovanju mandata. Radić Slovencev ne priznava in mu niso niti dobri za poslance, kar je bil doživel že politično pokojni Novačan. Če je torej to obljubil Prepeluhu, se mu je moral prokletu *hrvaško udinjati*, "slovenstvo" pustiti pri avtonomiji, "kmete" v podlistku, z "republikanstvom" pa loviti kaline. Kako za neumne ima g. Prepeluh svoje prihodnje volilce, priča najbolj izrek njegovega bivšega odgovornega urednika, ki je vzkliknil, da *na Radičev program dobe v Sloveniji 18 mandatov*, pa če magari postavijo same sprehajalne palice za kandidate".⁸

povezana z Radičevo Hrvatsko republikansko seljačko stranko (HRSS). Spomladi leta 1925 pa se ji je približala Samostojna kmetijska stranka. Več o tem: Perovšek Jurij, Albin Prepeluh in Slovenska republikanska stranka kmetov in delavcev, Nova Revija, 1989, letnik VIII., št. 81/82 (dalje: Perovšek, Albin Prepeluh ...), str. 194–198; Berberih-Slana Aleksandra, Stjepan Radić in republikansko gibanje v Sloveniji, Zgodovinski časopis, 58, 2004, 3–4 (130) (dalje: Berberih-Slana, Stjepan Radić ...), str. 391–413.

4 Stranka, ki se je odrekla svojemu republikanskemu programu, je postala Hrvatska seljačka stranka. Mikuž Metod, Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941, Ljubljana 1965 (dalje: Mikuž), str. 313; Horvat Rudolf, Hrvatska na mučilištu, Zagreb 1992 (dalje: Horvat ...), str. 261.

5 Beležke, Od stopnje do stopnje, Slovenec, 11. 4. 1925, št. 82, str. 3; Politične vesti, "Slovenski Republikanec", Slovenec, 4. 4. 1925, št. 76, str. 2.

6 Iz Štajerske, Radičevi agitatorji v mariborskem okrožju, Slovenec, 7. 4. 1925, št. 78, str. 3.

7 Zanimivo je, da to ni bilo prvič, da se je pojavila ideja o sodelovanju med republikanci in SKS, vendar je takrat ideja o povezavi prišla s strani HRSS. Januarja 1921 se je namreč okrajne seje SKS na Ptuj udeležil tudi poslanec HRSS g. Lovreković, ki je med drugim pred zbranimi izjavil: "Prišel sem k Vam kot kmetijski poslanec Hrvatske Radičeve seljačke stranke. Vi slovenski seljaki ste volili "najboljšo" stranko, in to je SKS: boljše stranke sploh niste imeli na Slovenskem. Vaš kmetijski program je enak našemu, razlika pa obstoji v tem, da ste za monarhijo, dočim smo mi republikanci. V tem se še hočemo sporazumeti...". Takrat je časnik *Straža* komentiral, da je ta dogodek dokaz, da "ljubimkajo breznačelni volilci Samostojne kmetijske stranke z republikanstvom". Radičevci v Sloveniji?, *Straža*, 28. 1. 1921, št. 11, str. 1.

8 Politiche vesti, Prepeluhovstvo, *Kmetijski list*, 28. 5. 1924, št. 22, str. 2.

Le še par mesecev pred začetkom sodelovanja z Radičem pa je Ivan Mermolja v *Kmetijskem listu* zapisal: "Od Radiča in njega meščanskih voditeljev torej nima kmet pričakovati osamosvojitve. Kaj potem hočejo naši slovenski kmetje iskati v Radiču? Mar samo republiko? Z samo republiko se ne da živeti. Ako dobimo jutri republiko, bo treba ravno tako jesti, se oblačiti, plačevati ceste, železnice, bolnice in podobno. Prva potreba je, vzbujanje kmetijske samozaveesti, združenje kmetov v celi državi v eno stranko, delavcev pa v drugo ter da se kmet in delavec pogodita za skupno državno vodstvo. Naša rešitev ni ne v Radiču in ne v republici, nego v nas samih, v naših glavah, v naši pameti. Mi znamo, da bodo šli v prihodnji dobi hrvatski kmetje z nami v volitve v enotni stanovski podeželski stranki cele države. In Radič bo šel z njimi ali pa bo osamljen. Slovenski kmetje in podeželsko ljudstvo torej pojdi z nami, ki hočemo in pridemo skupno s hrvatskim in srbskim kmetom ter vsem podeželskim ljudstvom. Le združeni moremo vzeti oblast države v svoje roke. Razcepljeni pa vzdržujemo moč gospode, med katero je tudi Radič".⁹

SKS pa je kljub vsemu počasi začela sprejemati politično usmeritev SRSKD in je že v prvih medsebojnih stikih poudarila, da stranki enako razumeta prihodnji razvoj političnega in gospodarskega stanja države.¹⁰ Po dveh sestankih, v začetku marca in maja 1925, sta se tako SRSKD in SKS združili v Zvezo slovenskega kmečkega ljudstva (dalje: ZSKL). Njena voditelja, Albin Prepeluh in Ivan Pucelj, sta v zagrebškem zaporu obiskala Stjepana Radiča in z njim sklenila tesno politično zvezo, katere glavna politična ost je bila naperjena tako proti SLS kot proti liberalcem.¹¹ Na zboru SKS, na katerem je ta stranka formalno prenehala obstajati, je bila sprejeta resolucija, v kateri je bila poudarjena potreba po združitvi vseh kmečkih strank in političnih skupin, ki so zagovarjale "kmečki" program, v skupno fronto, saj bi tako lažje dosegle svoj cilj – vlado kmečke demokracije".¹²

Po mnenju SLS se je SKS začela približevati SRSKD, da bi se rešila svoje osamljenosti in politične nepomembnosti. "Kameleonščine" Albina Prepeluha pa naj bi bile že tako nadaleč znane.¹³ Ker pa so ga volitve leta 1925 razočarale, saj ni bil izvoljen,¹⁴ kasneje pa je še Radič padel "pred Pašićem na kolena", s čimer je izgubil "zagrebškega kmečko-republikanskega zaveznika", je Prepeluh začel iskati nove politične orientacije.¹⁵ Računal naj bi namreč, da se bližajo volitve v oblastne skupščine, na katerih bi lahko samostojni in republikanci nekaj mandatov rešili le, če bi združeni pobili "klerikalnega zmaja", torej SLS. Pristaši SKS pa naj bi si iz zbližanja s SRSKD obetali tudi, da bodo imeli koristi v primeru, da bi se v vladi povezali radikali in radičevci. *Slovenec* je ironično zapisal, da je ta skupni nastop dveh bivših sovražnikov

9 Radič in kmetijski pokret, *Kmetijski list*, 27. 1. 1925, št. 6, str. 1.

10 Perovšek, Albin Prepeluh, str. 197.

11 Prunk Janko, Radič in Slovenci 1919–1928, ZČ, letnik 39, leto 1985, št. 1–2 (dalje: Prunk ...), str. 30; Prepeluh pri Radiču, *Slovenec*, 22. 4. 1925, št. 89, str. 2; Politične vesti, SKS se ponuja HSS, *Slovenec*, 18. 4. 1925, št. 87, str. 2.

12 Samostojna kmetijska stranka se združi z Radičevo stranko, *Slovenski Narod*, 5. 5. 1925, št. 100, str. 2.

13 Prepeluhovo politično pot je *Slovenec* takole opisal: "Iz "socialista", ki je agitiral leta 1920 pri volitvah v ustavotvorno skupščino za Pašićevo rezervo pri glasovanju o centralistični ustavi, nastane navdušen "avtonomist" in v svojem listu "Avtonomistu" podčrtava, da je blizu SLS. Pridejo volitve 1923, SLS bivšega socialista ne more upoštevati in začne se v "Avtonomistu" od začetka skrit, pa vedno očitnejši boj proti SLS. Veliki slovenski avtonomist naenkrat občuti, da so mu meje slovenske domovine naenkrat preozke, pa se pokloni g. Radiču, ki sam politično izpreminjanje dobro razumeva in Slovenijo osreči "Slovenski republikanec". Nova metamorfoza dveh slovenskih politikov, *Slovenec*, 5. 5. 1925, št. 99, str. 1.

14 Več o tem: Berberih Slana, Stjepan Radič, str. 408–412.

15 Perovšek Jurij, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, Ljubljana 1996, str. 223.

SLS razveselil, saj naj bi bilo nadvse hvalevredno, da se dva sovražnika objemata, in sicer iz dveh razlogov. Na ta način naj bi pripomogla k rešitvi politične razcepljenosti v Sloveniji, po drugi strani pa naj bi s tem SLS nadvse olajšala politični boj.¹⁶

Časnik *Slovenski narod* je iz teh besed potegnil zaključek, da je bila SLS nadvse zadovoljna z razvojem situacije, saj ji je bilo popolnoma razumljivo, da bo sama iz tega izvlekla največ koristi, in upal, da bo to veselje njenih političnih nasprotnikov odprlo oči vodilnim v SKS, da bodo uvideli, kako napačna je bila pot, po kateri so krenili.¹⁷ *Slovenec* pa je zapisal, da je SRSKD s tem dogodkom pljunila na republikanstvo, slovensko samostojnost, v glavnem na vse, na kar je prisegala ter se pridružila stranki monarhistov in bogatih kmetov brez vednosti svojih pristašev. Vsi tisti, ki so za njih glasovali, da bi s tem podprli idejo slovenske kmečko-delavske republike, je zatrdil *Slovenec*, so bili sedaj ogoljufani, saj jim je Prepeluh obljubil republiko, postal pa je zagovornik monarhizma, centralizma ter interesov bogatih.¹⁸

Slovenski narod je menil, da so bili napredni slovenski kmetje preveč zavedni, da bi dovolili, da jih njihovi vodje Radiću "prodajo kakor živino", zato je bil prepričan, da bo tej Puceljevi politiki sledilo le malo pristašev SKS.¹⁹ Liberalni časnik *Jutro* je ob teh dogodkih zapisal, da so odločitve Ivana Pucelja med pristaši SKS povzročile pravo paniko, saj naj bi bilo videti, da je šla SKS v "Radićevo torbo" zaradi tega, da bi z njegovo pomočjo prišla v vlado in dobila ministrsko mesto, ki bi ga lahko kot edini poslanec SKS zasedel Ivan Pucelj: "Ta račun se dopada g. Pucelju, a se ne dopada treznim pristašem SKS, ki ne morejo pojmiti, da naj bi se stranka slovenskih naprednih kmetov izročila Radiću in njegovim eksponentom radi osebne spekulacije enega samega človeka. G. Pucelj čuti odpor, ki se pojavlja proti njegovi politični mešetarski kupčiji, katere utis skuša naknadno ublažiti in korigirati v raznih "razgovorih", a z njimi še bolj razkriva svojo naravnost neverjetno lahkomišelnost. G. Pucelj pravi, da ga je hrvatski vzgled naučil, kaj premore enotna fronta. Dosledno temu spoznanju bi se moral g. Pucelj pridružiti klerikalcem, ne pa radičevcem. Zanimivo je, da vidi voditelj SKS, katere program je bil dosedaj jugoslovanski, političen spás v plemenskih frontah in pri tem si očitno še utvarja, da je zamislil nekaj novega..."²⁰

SKS in SRSKD sta objavili razglas, v katerem sta poudarili, da bosta obe stranki ostali samostojni, da pa sta s ciljem doseganja skupnih ciljev ustanovili "Zvezo slovenskega kmetijskega ljudstva".²¹ *Slovenec* so bile nadvse zanimive besede, objavljene v *Kmetijskem listu*, da je Zveza slovenskega kmetijskega ljudstva svobodoljubna stranka, ki naj bi črpala svoje smernice političnega, gospodarskega, socialnega in kulturnega udejstvovanja iz naroda. Zaradi tega naj bi, kot je poudaril *Kmetijski list*, odklanjala vsako sodelovanje s političnimi in družbenimi skupinami, ki so na kakršenkoli način podvržene tujemu vplivu ali tujemu vodstvu. Te besede je SLS razumela kot napad nase.

16 Prav tam.

17 Politične vesti, Klerikalci pozdravljajo prehod SKS med radičevce, *Slovenski Narod*, 6. 5. 1925, št. 101, str. 2.

18 Politične vesti, O združitvi SKS in SRS, *Slovenec*, 9. 5. 1925, št. 103, str. 3.

19 Politične vesti, Združitve SKS z Radić-Prepeluhovo stranko, *Slovenski Narod*, 19. 6. 1925, št. 136, str. 2.

20 Po klerikalni poti, *Jutro*, 10. 5. 1925, št. 109, str. 2.

21 Zanimivo je, da so se po Sloveniji širile tudi govorice, da se namerava Prepeluhu in Pucelju v junu zvezi pridružiti tudi NSS, predvsem njeni ljubljanski voditelji. Vendar pa je na zboru te stranke, 10. maja 1925, v Ljubljani dr. Politeo, ki je na to zborovanje prišel iz Zagreba, ostro odklonil vsako sodelovanje z Radićem, poudarjajoč, da NSS "v nobeni obliki ne more in ne sme paktirati s tem "histeričnim vrto-glavcem".

Odločne izjave oficijelnih zastopnikov čl. vladne stranke za naše neodrešene brate, *Slovenski Narod*, 12. 5. 1925, št. 106, str. 2.

Vendar pa je zatrnila, da bosta Pucelj in Prepeluh tudi v tej zvezi prav tako osamljena med slovenskim ljudstvom kot sta bila prej.²²

Zvezo je potrdilo in priznalo tudi hrvaško kmečko gibanje, s katerim je Zveza stopila v politično zvezo, kar je bilo za njih dokaz, da je bilo kmečko-delavsko gibanje med Slovenci in Hrvati enotno. Na seji v Zidanem Mostu, 19. julija 1925, je bil sprejet sklep, da bo *Slovenski republikanec* prenehal izhajati in se spojil s *Kmetiskim/Kmetijskim listom*.²³

V času, ko so se začeli širiti glasovi, da bo po verifikaciji spornih radičevskih mandatov v Narodni skupščini prišlo do sestave vlade radikalov in radičevcev, je Ivan Pucelj vložil prošnjo vodstvu HSS, v kateri je prosil za sprejem v njen parlamentarni klub. Vodstvo HSS se je po sestanku, na katerem so razpravljali o njegovi prošnji, odločilo, da je pred sprejemom potrebno temeljito proučiti njegovo politično delovanje. Zaradi tega je vodstvo stranke imenovalo poseben odbor.²⁴ Po odločitvi odbora je Ivan Pucelj 23. julija postal član poslanskega kluba HSS.²⁵ *Slovenski narod* je poudaril, da je s tem prenehala delovati le mesec dni delujoča Zveza slovenskega kmetijskega ljudstva in se pojavila popolnoma Radičeva stranka, in to v srcu Slovenije. Vendar je ta časnik menil, da bo Pucelj z Radičevo stranko doživel popolnoma enako usodo, kot jo je doživela SLS, ki je svoj avtonomistični program vezala za Radičev federalizem. Dodal pa je še, da je Pucelj očitno pozabil, da v "Radičevi" stranki ne bo odločal on, ampak "neodgovorna pamet, odnosno blebetavost g. Radića".²⁶

Liberalni časnik *Jutro* je ocenil, da se je v zameno za hrvaške poslance, ki se niso strinjali s spremembo Radičeve politike, Stjepanu Radiću pridružila SKS kot idejno revna in organizacijsko nesposobna ter utaplajoča se stranka, ki se je na Radičev suknič obesila kot na rešilno bilko.²⁷ Vendar pa po mnenju tega časnika Radić z "aneksijo" SKS ni pridobil čisto nič, še posebej pa ne glasov slovenskih volilcev. Razen tega pa naj bi sam sebi najbolj škodil, ker se je družil z raznimi političnimi skupinami, ki naj ne bi imele nobene veze s kmečko politiko. Zaradi tega je ta liberalni časnik pristalšem SDS sporočil, da "svoječasni obziri napram SKS ne morejo več obstojati", saj

22 Dnevne novice, SKS in SRS, Slovenec, 26. 6. 1925, št. 141, str. 3.

23 Mikuž, str. 315.

24 Križev pot Radičevcev, Slovenec, 24. 6. 1925, št. 139, str. 2; Pucelj prosi za sprejem med radičevce, Slovenec, 24. 6. 1925, št. 139, str. 2.

25 Mikuž, str. 319.

26 Politiche vesti, Gosp. Pucelj, Slovenski Narod, 26. 7. 1925, št. 166, str. 2.

27 V zvezi s tem je *Jutro* objavilo naslednji članek: "...Pucelj se pri zemljoradnikih že pred volitvami ni posebno srečnega počutil, ker mu gospodje tamkaj niso mogli nuditi nobenih ugodnosti, pa so morali radi tega njegovi pristaši gristi gristi kruh opozicije. Po volitvah, ko je g. Pucelj spoznal strahoviti poraz zemljoradnikov, pa on ni imel skoraj nobenega obstanka več v zemljoradniškem klubu. Zato je tuhtal, kako bi prišel kje drugod vsaj na majhno zeleno vejo. Za program mu to pot ni več bilo; kajti zašel je v slovenske radičevce ter je skupaj z g. Prepeluhom osnoval "Zvezo slovenskega kmetijskega ljudstva", s katero je pomandral častitljiva načela SKS ter njeno organizacijo potopil v novo aritmetično formulo Slovenske napredne v SKS organizirane kmete, odločno unitariste, ki so se borili pri volitvah v ustavotvorno skupščino za enotno in nedeljivo Jugoslavijo ter za edinstvo troimenega naroda, je g. Pucelj čez noč prepeljal v separatistični tabor "treh narodov" ter v federalistično-avtonomistično fronto. To je slovesno naznanjeno v Kmetijskem listu od 26. junija. A glej! Petelin še ni trikrat zapel in g. Pucelj je tudi ta program zopet zatajil. Dober teden na to, ko je "Kmetijski list" objavil "Splošna načela Zveze slovenskega kmetijskega ljudstva", je izbruhnila vladna kriza, ki se je končala z vstopom radičevcev v vlado ter s popolno kapitulacijo radičevščine. Stjepan Radić, kateremu sedaj g. Pucelj pošilja brzojavne pozdrave kot svojemu voditelju in poglavarju, je preklical vse svoj prejšnji program ter slovesno pristal na monarhijo, centralizem, na vojaštvo, davke in sploh vse to, kar je preje poleg Radića tudi g. Pucelj in njegov list najhujše pobijal." Poslanec Pucelj v "hrvatski" fronti, *Jutro*, 25. 7. 1925, št. 171, str. 1.

naj bi od tega trenutka naprej ne imeli več opraviti s stranko kot je bila, ampak le še z "radičevščino".²⁸

Časnik SLS *Slovenec* je bil nad Pucljevim vstopom v poslanski klub HSS zgrožen, saj se je v Sloveniji našel politik, ki se je "udinjal Radiću" v trenutku, ko so številni poslanci iz Hrvaške dobivali pozive svojih volilcev, naj ne slede Radiću in "njegovi sramotni poti". Radičevci naj bi Pucljevo prošnjo za sprejem v njihov poslanski klub sprejeli le zato, ker so jih lastni ljudje, zgroženi nad sodelovanjem z radikali v vladi, začeli zapuščati.²⁹

Slovenec je na Pucljev račun objavil nadvse piker članek "Slovenski berač", v katerem je bilo med drugim zapisano: "In razodel je bil g. Puclju v spanju njegov dobri duh, naj gre za Radićem v deželo človečanske kmečke republike. In ubogal je in s svojo malo, a pokorno četo korajžno ubiral stopinje za vojskovodjo Stipico. A ko je vojskovodji Stipici naenkrat strah tako legel na srce, da je pobegnil nazaj za vidovdansko mejo, je g. Puclju zopet pošepetal njegov dobri genij Prepeluh, naj tudi on tako stori, ker za zvestobo bo zvestoba. A glej, smel je vstopiti g. Radić s svojim štabom v hišo mogočnega gazde Nikole, milostno sprejet – a namesto da bi bil potegnil za seboj še svojega zvestega slugo, mu je pred nosom zaloputnil vrata. Pa se je usedel revček Ivanček ponižno na prag, pa djal citre na kolena, da zabrenka in zapoje slavo novi vladi RR".³⁰

Ta ironičen zapis je bil v bistvu odgovor na članek, ki ga je je Pucelj objavil v *Kmetiskem listu* in v katerem je bilo zapisano, da Slovenci v novi vladi ne bodo zastopani, vendar pa naj bi imeli to prednosti, da so bili tesno povezani s Hrvati. Prav ta zveza s Hrvati, oz. predstavniki HSS v vladi, naj bi Slovincem omogočala nadzor nad delovanjem državnih organov v Sloveniji. Hkrati pa je priznal, da vpliv slovenskih zaveznikov HSS in pa moč Hrvatov (HSS) nista neomejeni, zato ljudje ne bi smeli pričakovati, da bo možno kaj doseči čez noč, "ampak mi bomo morali biti jako zadovoljni, če bomo ujeli le tu in tam kakšne drobtine". Slovenci bi se morali v glavnem zadovoljiti s kontrolo delovanja javne uprave v Sloveniji. Ne bi smeli namreč pozabiti, da so imeli glavno besedo v državi še vedno Srbi: "Zato pa moramo biti v svojih upih in nadah zmerni in skromni, zelo skromni".³¹

Za *Slovenca* je bilo dejstvo, da je Radić med Slovenci našel tako zvestega služabnika, še posebej tragično zaradi tega, ker je bil prepričan, da je bila pogodba med radikali in radičevci izrazito uperjena proti Slovincem. Njihova skupna točka naj bi bila v tem, da niso priznavali slovenskega naroda, da je bil zanje le "pleme", ki bi ga bilo potrebno posrbiti ali pohrvatiti. S "plemeni" pa Srbi in Hrvati nikoli ne bi sklepali sporazuma, kakor je bil prepričan *Slovenec*. In vendar se je našel politik, je ironično dodal, ki je tekkel k Radiću, kljub temu da je ta Slovence že večkrat proglasil za "zabite Kranjce", ki niso vredni Hrvatom odvezovati opanke ter ga prosil, naj ga sprejme v svoj klub in "eventualno posadi na konec mize, kjer je služinčad, samo da bi mogel pobrati kakšno drobtinico".³² Hrvaški časnik *Hrvat* je šaljivo zapisal, da ob vseh spremembah političnih smeri Puclju resnično ni bilo mogoče zanikati določenih "aviatičarskih sposobnosti".³³

28 Uvodnik, *Jutro*, 26. 8. 1925, št. 197, str. 1.

29 Poslanec Puclj vstopil v Radićev klub, *Slovenec*, 24. 7. 1925, št. 164, str. 1.

30 Slovenski berač, *Slovenec*, 17. 7. 1925, št. 158, str. 1.

31 Prav tam.

32 Politično kameleonstvo, *Slovenec*, 26. 7. 1925, št. 166, str. 1.

33 Balkanski seljački pokret, *Hrvat*, 6. 8. 1925, št. 1644, str. 1.

Pucelj je ob tem Korošcu očital, da ni znal ne pod Avstrijo, ne v Kraljevini SHS doseči kaj za Slovence. *Slovenec* pa mu ni ostal dolžan in je odvrnil, da je bil njegov "šef" Radić popolnoma drugačnega mnenja, ko je pred kratkim v Beogradu izjavil: "Korošec je pop. On je v Avstriji mogel mnogo storiti s svojim rdečim pasom okoli trebuha. Čim se je pojavil pri Francu Jožefu, je bilo takoj doseženih 50 odstotkov, a če je spregovoril še o papežu, je bilo doseženo vse". Zaradi tega se je *Slovenec* ponorčeval, kaj bi bilo, če bi Korošec oblekel svojo duhovniško obleko, se odpravil k Pašiću ter ga prosil, kot je poudaril ta časnik, vsaj za drobtinice, vendar pa je z obžalovanjem in ironijo ugotovil, da je to vlogo prevzel že Ivan Pucelj.³⁴

Kot poslanec v poslanskem klubu HSS je bil Pucelj aktiven, vendar ne na način, ki bi veselil druge slovenske politične stranke. Pristaši SLS so mu še posebej zamerili njegov "hrvatski" govor v skupščini,³⁵ v katerem je po njihovem mnenju poniževal slovenski narod in slovenskega kmeta. *Slovenec* je menil, da Pucelju sicer ni preostalo nič drugega, ko pa je imel Radić izredno slabo mnenje o Slovencih.³⁶ Po trditvah tega časnika naj bi si tako pri HSS kot pri radikalih oz. Pašiću Pucelj prizadeval za politične spremembe v Sloveniji. Da pa bi postal "še bolj radićevski kot Radić", je predlagal, da naj v Sloveniji za velika župana imenujejo dva hrvaška uradnika, ker naj bi se na tak način po njegovih trditvah manifestirala narodna enotnost.³⁷ Beograjska *Pravda* pa je poročala, da so si radićevci zelo prizadevali, da bi Pucelj dobil ministrsko mesto, vendar pa so radikali to zahtevo odločno odklonili. Razlog za to naj bi bila nepripravljenost radikalov, da bi radićevcem prepustili še eno ministrsko mesto.³⁸

Pucelj je bil v tem obdobju tarča številnih kritik, v začetku avgusta 1925 pa se je začela nanj prava hajka, saj so ga številni slovenski časniki obtoževali, da je od Radića dobil nalogo, da naj Slovenijo spravi v hrvaške roke.³⁹ Razlog za te napade je bil hrvaški časnik *Jutarnji list*, ki je natisnil uvodnik, v katerem je bilo zapisano, da je Slovenija predstavljala dva narodna tipa, in sicer kranjski in štajerski. Dejstvo, da je bila Slovenija razdeljena na dve oblasti, naj sploh ne bi bilo slučajno, ampak naj bi bila to posledica ekonomskih teženj. Ta dva dela pa sta se, po mnenju avtorja članka, zaradi

³⁴ Beleške, Slabi časi, *Slovenec*, 25. 7. 1925, št. 165, str. 2.

³⁵ Pucelj je v svojem govoru v Narodni skupščini branil Radićevo politiko in ostro napadel SLS ter osebno dr. Korošca, da je bil leta 1918 Jugoslovan in ne Slovenec in da je bil on prvi, ki je "zavrgel slovensko zastavo" in da se je tega držal, vse dokler leta 1922 ni izgubil upanja. Po njegovem mnenju je bil izdajalec Korošec in ne on, saj naj bi on iz zemljoradniškega kluba prestopil v HSK, da bi ustanovili skupno "seljaško" stranko, saj bi morali vsi uvideti, da brez Hrvatov ne morejo ničesar. Svoj govor pa je Pucelj končal še z enim napadom na SLS: "V Slovenski ljudski stranki zelo zamerijo, ker Slovenci niso formalno zastopani v tej vladi. Jaz mislim, da je to eno veliko zlo. Mi pomagamo, ampak aktivno formalno v vladi vseeno nismo. Ampak, gospodje, jaz lahko ponovim tisto, kar sem o tem napisal v "Narodnem dnevniku" prejšnjo soboto, a napisal sem to: "Žalostno je to znamenje, da Slovenci od aktivnega in formalnega sodelovanja v vladi niso izključeni ampak so se sami izključili. Stranka, ki je legalno dobila mandate, legalno legitimacijo, to je večino svojih mandatov in 100.000 kroglic v prvi vrsti slovenskih kmetov, je zaradi slabe politike izključena iz vlade. In dokler Slovenci ne odpovejo teh legalnih legitimacij, dokler ne rečejo, da se ne strinjajo s to slabo politiko, do takrat ne morejo aktivno in formalno sodelovati v tej vladi..." Govor poslanca g. Pucelja v skupščini, ND, 25. 7. 1925, št. 145, str. 1; Stenografske beleške, Beograd 1925, XLII. Redovni sestanek, 24. 7. 1925, št. 51, Govor Ivana Pucelja, str. 536–538.

³⁶ Beleške, Hrvat Pucelj, *Slovenec*, 26. 7. 1925, št. 166, str. 6.

³⁷ Posl. Pucelj predlaga za Slovenijo dva hrvaška vel. župana, *Slovenec*, 30. 7. 1925, št. 169, str. 1.

³⁸ Pucelj za vladu, *Pravda*, 25. 7. 1925, str. 2; Politične vesti, Pucelj brez portfelja, *Slovenski Narod*, 29. 7. 1925, št. 169, str. 2.

³⁹ Beleške, Gospodu Pucelju, *Slovenec*, 5. 8. 1925, št. 174, str. 2.

tega popolnoma različno razvijala. Vpliv liberalnega duha naj bi se močneje čutil na Štajerskem, medtem ko naj bi bila Kranjska "najklerikalnejša dežela na evropskem kontinentu". "Klerikalna stranka", torej SLS naj bi predstavljala "antinacionalni in anacionalni ultramontanizem", liberalni del pa, sicer slab, naj bi bil organiziran na temelju nasilja in podkupovanja. "Naročita strana", kot se je podpisal avtor članka, je bila mnenja, da za normaliziranje razmer v teh dveh pokrajinah ne bi bilo zadosti, če bi le menjali velikega župana, ampak bi morali zgraditi novi sistem v pokrajinah, ki naj bi s svojo lego "prirodno gravitirali k Hrvaški" in sicer Kranjska proti Gorskemu kotaru, Štajerska pa preko Zagorja k Zagrebu. Torej naj bi bila ena prvih nalog poslancev in ministrov HSS, da bi se Štajerska preko Rogatca in Krapine povezala z Zagrebom, Kranjska pa bi morala dobiti izhod na morje. Ta sistem pa bi se moral opreti na tiste "svobodoumne elemente", je zapisal avtor članka, "ki ne prisegajo na teroristično organizacijo samostojnih demokratov, toda jim njih svobodoumni duh ni dovolil, da gredo med klerikalce". *Jutarnji list* je dodal še, da so hrvaški narodni poslanci, ki so bili deloma izvoljeni tudi v Sloveniji, čutili odgovornost in zato zastopali tudi Slovence, kateri naj ne bi bili po krivdi njihove gospode zastopani tako, kakor bi morali biti zastopani.⁴⁰

SLS je bila nadvse "hvaležna", da je ta hrvaški časnik razložil politične cilje hrvaške politike v pogledu Slovenije, kar naj bi sicer Radić že večkrat javno poudaril, vendar pa njegovih besed ni vzela resno. Je pa *Slovenec* HSS svetoval, naj "prilijejo malo vode v hrvaško vino, ki ga pijejo iz sodov RR, ker je to vino očevidno premočno in jim prehitro stopa v glavo. Sicer bi jim gotovo ne prišla na um gorostasna ideja, zanesti velehrvaško misel na slovenska tla, iz Slovenije pa narediti hrvaško provinco".⁴¹ Svetoval jim je, naj se najprej sami "normalizirajo", ker bodo šele potem spoznali, da se bo stanje v Sloveniji še naprej normaliziralo, če jo bodo oni le pustili na miru in se ne bodo vmešavali v stvari, o katerih nič ne vedo in ki tudi niso njihova stvar.⁴²

Tudi *Slovenski narod* je ostro odgovoril in obsodil vse težnje, ki bi želele Slovence najprej spremeniti v gospodarske, nato pa še politične sužnje Stjepana Radića. Uvodnik *Jutarnjega lista* je po mnenju tega časnika odkril rastoče cilje Radićevega sistematičnega velehrvatstva. Česar ni mogel doseči v Bosni, Dalmaciji, Vojvodini in Banatu, naj bi Radić s pomočjo nove vlade poskušal doseči v Sloveniji, pa tudi s pomočjo ljudi in strank v Sloveniji, ki so želeli tej velehrvaški ekspanziji na vsak način pomagati. Krog okoli *Slovenskega naroda* je prav tako kot SLS Hrvatom sporočil, da Slovenija ne potrebuje nobene spremembe v pomenu "da pride Slovenija pod stopala zagrebškega židovskega velekapitala in da zavladajo Hrvati, tisti Hrvati, ki se zbirajo okoli sedanje, hinavsko prikrivane velehrvatske akcije, nad Slovenci". *Slovenski narod* je izjavil, da obžaluje, da se je Pucelj po več metamorfozah znašel v objemu Hrvatov.⁴³

Slovenec pa je opozoril še, da je HSS z vstopom svojih ministrov v vlado začela igrati vlogo hrvaškega diktatorja in da se pretvarja, kakor da se svojega položaja sploh ne zaveda ter se obnaša kot da je, ko je Hrvaško prodala "za skledo leče", postala gospodar celotne Jugoslavije. Stranka, ki je po mnenju SLS živela le od Pašičeve milosti, naj bi postala orodje v rokah "židovskega" kapitala v Zagrebu in grozila z aneksijo Slovenije. HSS naj bi Sloveniji preko *Jutarnjega lista* napovedovala, da bo

40 Radićevski vojni načrt proti Sloveniji, *Slovenec*, 4. 8. 1925, št. 173, str. 1; U Hrvatskoj dobro, u Sloveniji još bolje, *Jutarnji list*, 2. 8. 1925, str. 1.

41 Radićevski vojni načrt proti Sloveniji, *Slovenec*, 4. 8. 1925, št. 173, str. 1.

42 Prav tam.

43 Pustite pri miru Slovenijo!, *Slovenski Narod*, 4. 8. 1925, št. 174, str. 1.

izvedla, kar po mnenju SLS ni uspelo še nobenemu sovražniku Slovencev: "izneveriti Slovence katolištvu, jih korumpirati in pohrvatiti". *Slovenec* je nadaljeval še ostreje, saj je Radiću in HSS sporočil, da Slovenija ni Hrvaška, da se slovenski kmet ni šele na tečajih za opismenjevanje naučil brati in to iz njenih brošur, da slovenskega kmeta v politiko ni uvajal častihlepen demagog, namreč Radić. Zaradi tega naj bi bilo izključeno, da bi kdo v Sloveniji uganjal takšne "politične burke" kot jih je Radić uganjal na Hrvaškem s svojo stranko.⁴⁴ *Slovenski narod* pa je "naročiti strani" sporočil še, naj raje uredi izredno slabe razmere na Hrvaškem, in še dodal: "Dokaz tej propalosti je pač Radićeva kapitulacija v Beogradu, tistih 6 dolgih, opozicijskih let, tekom katerih je moralo hrvatsko ljudstvo pretrpeti strašno politično abstinenco in je moralo na zapoved kljubovati vsaki konsolidaciji in napredku svojega gospodarstva in svoje kulture ... Naj raje "naročita strana" za ta nepoznani zgodovinski zločin nad hrvatskim ljudstvom prime g. Radića in vso hrvatsko inteligenco, Slovenijo in Slovence pa naj pusti pri miru".⁴⁵

Po sklenitvi zveze med Radićem, Prepeluhom in Pucljem, je *Kmeti list* začel z velikim popularizacijo Radića in njegove stranke. Vsi so pričakovali, da je nastopila odločilna faza Radićevega prodora v Slovenijo. Avgusta, ko so nastopile parlamentarne počitnice, Radić ni počival in se je še močneje vrgel na organizacijsko in agitacijsko delo v Sloveniji. Poslanci HSS so se namreč, v dogovoru s poslancema Pucljem in Kelemino, odločili, da bodo med parlamentarnimi prazniki prirejali politične shode na Štajerskem in Kranjskem, ki naj bi odteltali shode na Hrvaškem in v Bosni.⁴⁶

Spopadi med Radićem in Korošcem so bili vedno pogostejši. Novinarju beogradske *Politike* je Radić na vprašanje, kakšen bo odnos Slovencev proti sporazumu Hrvatov in Srbov, izjavil: "Kakšen? Nikakršen! Vse dokler je Korošec predstavnik Slovencev. On je slabši od Pribičevića, dosti slabši. Če bi bile volitve normalne, on ne bi bil več predstavnik Slovencev. Vendar vam zagotavljam, da po naslednjih volitvah to več ne bo, predstavniki Slovencev bomo mi. Kmečka država lahko zadovolji predstavnike vseh staležev. Koga pa lahko zadovolji Korošec? On je svojo stranko ustvaril ne eni namerni socialni laži, katero bomo mi razbili. Klerikalna stranka je bila ustvarjena v spovednici, ker je niso smeli ustvariti na prižnici (!). Kdor glasuje za Radića, mu ne bodo odpuščeni grehi. Vendar pa se čez dvesto njegovih duhovnikov nahaja v naših vrstah. Mi smo na prejšnjih volitvah imeli 32 000 glasov. Jaz sam sem na Štajerskem dobil šestnajst tisoč. Na naslednjih volitvah bomo preplavili Slovenijo, prebudili bomo kmeta, ko pa se kmet prebudi, bo Korošec končal."⁴⁷ SLS, izzvana s temi izjavami, je Radiću sporočila, naj raje ne preplavlja Slovenije, ampak naj ostane doma in raje kaj naredi za svoje ljudstvo. Na komentar o "nenormalnih" volitvah v Sloveniji pa je *Slovenec* dodal le: "G. Pucelj, dajte vendar svojemu šefu mrzel obkladek! Saj vidite, kaka vročina ga kuha!"⁴⁸

Radićev prodor v Slovenijo pa se je nadaljeval. Radićevci so veliko pričakovali od kmečkega zborovanja na Krškem polju, avgusta 1925, ki se ga je udeležil sam Radić. To zborovanje naj bi pomenilo prvi ofenziven korak, zaradi tega naj bi ga organizirali bolje, kot so katerikoli drugi Radićev shod. Vendar pa je Radićev govor na tem zborovanju povzročil pravi škandal, saj je med drugim dejal, da je slovenski kmet siromak, saj naj bi bil slovenski kmet, za razliko od Kristusa, ki je bil pribit na en križ, pribit na tri križe.

⁴⁴ Velehrvatske skomine po Sloveniji, *Slovenec*, 5. 8. 1925, št. 174, str. 1.

⁴⁵ *Slovenec i Hrvat*, *Slovenski Narod*, ...

⁴⁶ Začetek parlamentarnih počitnic, *Slovenec*, 6. 8. 1925, št. 175, str. 1.

⁴⁷ G. Radić govori, *Politika*, 6. 8. 1925, št., str. 1–2; Radić pripravlja pohod v Slovenijo, *Slovenski Narod*, 7. 8. 1925, št. 177, str. 1.

⁴⁸ Beleške, Pri bodočih volitvah preplavimo Slovenijo, *Slovenec*, 7. 8. 1925, št. 176, str. 2; Beleške, Radić fantazira, *Slovenec*, 7. 8. 1925, št. 176, str. 2.

Na prvi križ naj bi ga pribil italijanski imperializem, na drugi advokati liberalnega kova, tretji križ pa naj bi bil najhujši, saj so slovenski narod na njega pribili slovenski duhovniki. Radić je izjavil, da je od sto slovenskih duhovnikov morda le en dober, ali pa tudi ne. Za dr. Korošca je trdil, da se ni želel ustaviti v Zagrebu, ampak je tekel proti Beogradu, da bi dobil drobtine. Razen tega pa naj bi bil prav Korošec kriv, da Slovenci niso postali del sporazuma med Hrvati in Srbi.⁴⁹

Medtem ko je *Slovenski narod* trdil, da je njegov govor na kmete pustil velik vtis, je *Slovenec* po drugi strani trdil, da zanimanja za njegov govor med ljudmi ni bilo, novinarji pa so ga komaj razumeli. *Slovenski narod* je užival v dejstvu, da je "Radić postal neizprosni in odločni bojevniki proti slovenskemu klerikalizmu in slovenski klerikalni stranki", torej SLS.⁵⁰ Vendar pa je o "blamaži Stjepana Radića" pisal tudi hrvaški časnik *Hrvat*, ki je poročal, da Radića in drugih govornikov ljudje v večini niso poslušali, tisti, ki pa so ga poslušali, pa niso pokazali nobenega navdušenja.⁵¹ Srbski vladni časnik *Vreme* je to razlagal z besedami, da Slovenci niso bili navajeni tako velikih zborovanj ali pa jih politični dogodki enostavno niso zanimali. Ta časnik je poročal, da je zborovanje potekalo čisto mirno in dostojanstveno, tako da kljub prisotnosti Orjunašev ni prišlo do nemirov in dodal: "Slovenec se ne zna veseliti kot Srb ali Hrvat, ne zna tako navdušeno klicati kot mi, in videti je, da ne zna niti tako protestirati kot

49 Stjepan Radić na Krškem polju, *Slovenski Narod*, 25. 8. 1925, št. 191, str. 1; Mikuž, str. 321.

50 Stjepan Radić na Krškem polju, *Slovenski Narod*, 25. 8. 1925, št. 191, str. 1; Velika Radićeva polomija na Krškem polju, *Slovenec*, 25. 8. 1925, št. 190, str. 2.

51 Novinarju *Hrvata* naj bi eden od prisotnih Hrvatov na shodu na Krškem polju v pripovedovanju o Radićevem govoru izjavil: "Modro se je ogibal temu, da bi rekel kaj političnega, drugače pa je mlet in pletel, približno tako kot pri odprtem grobu pok. Krpića na Mirogoju. Radićevci bi pametneje naredili, če svojega vodje po kosilu ne bi pustili brbljati". Krški fijasko, *Hrvat*, 25. 8. 1925, št. 1662, str. 2. Še eden izmed prisotnih je shod opisal takole: "Za Stjepana Radića je bil sredi širokega polja dvignjen oder. On se je vzpel na njo, začel govoriti, ampak glej: nihče ga ne posluša. Kmetje so lepo ostali za mizami, jedo, pijejo, se smeji, poslušajo harmoniko in se ne zmenijo za njega. Slovenski centralist g. Pucelj se je znašel v sto mukah. Torej začne tekati okoli, zbere nekaj njegovih ljudi in komaj so zbrali nekaj čez sto slovenskih kmetov in jih privlekli do odra. Mislijo ljudje: pa daj da vidimo in slišimo tudi to. In se je znašel ubogi Radić v sto mukah. Ve on, kaj čuti slovensko srce. Hotel bi ga pridobiti za sebe, ampak to ne gre z vidovdanske centralistično politiko. Znojil se je Radić. Končno se je spomnil svojega starega bobna in udaril po – slovenski duhovščini. Kmetje pa so samo stali in poslušali in se zgražali. Govori njim Radić, da je od sto slovenskih duhovnikov dober največ eden in da zato ne smejo iti k njim po nasvet. A ves svet ve, da so slovenski duhovniki na mestu, da delajo na gospodarskem in na kulturnem ojačanju slovenskega kmeta. Začel je Radić tako govoriti, ko netko zavpije: "Živela slovenska duhovščina!" – Stipi se zaplete jezik, zajecjla: e pa, naj vam živi in začne udrihati po Korošcu, ker ne želi sporazuma. "Mi smo se s Srbi sporazumeli samo zato, da bi vam Slovincem bilo dobro" – reče Stipa, a smeh, buren smeh je bil odgovor na to. Vidi Radić, da tudi to ni uspelo, pa udari po Orlih. Pravi, da duhovniki hočejo v Sloveniji ustanoviti nekakšne Orle. "Kaj ustanoviti, mi jih imamo že zdavnaj, in Orel je pri nas močnejši od Sokola" – mu reče nekdo. Radić je na to raztegnil svoje lice v sladek nasmeh in začel nežno govoriti: "Pustite dragi bratje vse to. Vi niste niti Orli niti Sokoli. Vi ste golobi. Poslušajte me torej, dragi moji golobčki ..." In zopet smeh. Vtem v neposredni bližini zaigra harmonika in večina Slovencev gre plesati kolo. Sledijo jim tudi nekateri Hrvati a Radić ostane skoraj sam, dokler ga eden od njegovih ni potegnil za plašč, naj konča. In zaustavi se Radićeva zgovornost, sedem ljudi pa mu ploska. Potem se je Radić vsedel v avto in se odpeljal v Zagreb. Ko se je Radić s svojo radikalno družbo odpeljal, se je razvilo pravo narodno veselje. Po polju se je vila pesem in glasba, klicalo se je Hrvatom in dr. Korošcu, za Stipo pa ni bilo nikomur mar...". Beležke, Radićeva polomija na Krškem polju, *Slovenec*, 29. 8. 1925, št. 194, str. 2; Radićev neuspjeli juriš na Sloveniju, *Seljačke Novine*, 28. 8. 1925, št. 35, str. 1–2.

mi".⁵² Po mnenju *Hrvata* pa je s temi besedami ta režimski list le želel prikriti očitno sramoto, ki jo je Radić doživel na Krškem polju.⁵³

Neodvisni *Narodni dnevnik* je zatrdil, da je na zborovanju v Krškem slovenski kmet potrdil sporazum, in to naj bi bil glavni politični pomen te manifestacije, katere posledice naj bi bile kmalu vidne. Zborovanje na Krškem polju naj bi bilo prva velika manifestacija ZSKL in je po mnenju tega časnika potekala tako, da je bila Zveza lahko ponosna, saj naj bi zborovanje pokazalo, da je postala druga najmočnejša stranka v Sloveniji.⁵⁴

SLS je seveda na Radićev govor burno odreagirala, saj je bil v bistvu celoten govor naperjen proti njej in njenim predstavnikom. Radićev govor je *Slovenec* opisal kot ogabne, ostudne drzne klevete ter nepremišljene, neumne ali pa tudi podle žalitve. Še posebej je *Slovenca* zbolel napad na slovensko duhovščino, zaradi tega je opozoril na vse, kar so slovenski duhovniki ter kaj je SLS naredila za slovenskega kmeta, od tega, da je z "rajfajzenovkami" zatrla oduševstvo, do njenega kulturnega udejstvovanja. Dr. Kulovcu, piscu uvodnika v *Slovencu*, ni bilo jasno, zakaj je Radić tako sovražil duhovščino, zakaj je "Radićeva gospoda" v Sloveniji in na Hrvaškem tako močno želela, da bi ljudstvo preziralo duhovščino in v njej videlo svojega sovražnika. Kulovec je menil, da je Radić tako nastopal le z željo, da bi lahko ustanovil narodno cerkev in s pomočjo te cerkve ljudstvo prepeljal v pravoslavlje, kakor je izjavil v enem svojih govorov. Vendar pa mu je Kulovec zagotovil, da bo, ko bo poskusil takšne ideje razširjati v Sloveniji, naletel na kot granit trdno SLS in njeno organizacijo.⁵⁵

Zanimivo je bilo, da so ta napad na slovensko duhovščino obsodili tudi v krogu okoli časnika *Slovenski narod*, saj so odločno ugovarjali obsodbi vseh slovenskih duhovnikov, ker naj bi bil slovenski duhovnik v načelu dober Slovenec, korekten državljani, dober član slovenskega ljudstva in zvest prijatelj kmeta. Strinjali pa so se, da je SLS nekaj popolnoma drugega, da so v vodstvu te stranke sedeli ljudje, ki so zapeljevali slovenske duhovnike, da "nekrščansko ločijo ljudi radi pripadništva ali nepripadništva k SLS v vernike in brezvernike, da se vmešavajo v politične posvete borbe in da vrše za SLS demagoško politično propagando". *Slovenski narod* je menil, da je Radić torej temeljito zgrešil cilj, ko je napadel vse slovenske duhovnike, saj bi moral po njegovem mnenju neposredno napasti SLS in opozoriti na gospodarsko in kulturno škodo, katero naj bi zadala slovenskemu ljudstvu, ker je šest let sedela v opoziciji.⁵⁶ Dejstvo pa je, da Radić, ki je teh šest let izvajal politiko "abstinence" in sploh ni sodeloval v državni upravi, res ne bi bil prava oseba za takšne očitke.

Časnik HSS *Dom*⁵⁷ je prav tako poročal o zborovanju na Krškem polju, vendar pa v oči pada dejstvo, da je bil ta članek precej krajši, kot so bili članki o Radićevih govorih ponavadi, celotno zborovanje pa je v *Domu* dobilo pridih nepomembnosti. Časnik *HZ Hrvat* je menil, da HSS niti v svojem časniku ni mogla skriti resnice, da se je Radićevo zborovanje v Krškem končalo z neuspehom. Ta resnica naj bi bila skrita v članku, saj ni nikjer pisalo, da je Radić s svojim govorom požel uspeh med zbranimi, celo odkrito pa

⁵² Na Krškem polju – Slovenačkom Kosovu, *Vreme*, 24. 8. 1925, št. 1321, str. 1.

⁵³ Blamaža Stjepana Radića u Krškom, *Hrvat*, 25. 8. 1925, št. 1662, str. 1; Krški fijasko, *Hrvat*, 25. 8. 1925, št. 1662, str. 2; Vtisi Radićevega shoda na Krškem polju, *Jutro*, 26. 8. 1925, št. 197, str. 2.

⁵⁴ Krško, *Narodni dnevnik*, 24. 8. 1925, št. 169, str. 1.

⁵⁵ "Od sto duhovnikov je v Sloveniji morda en sam dober ali pa ne", *Slovenec*, 25. 8. 1925, št. 190, str. 1.

⁵⁶ "Od sto duhovnikov je morda v Sloveniji en sam dober, ali pa ne", *Slovenski narod*, 26. 8. 1925, št. 192, str. 1.

⁵⁷ *Prej Slobodni dom*.

je priznaval, da je bilo to zborovanje v bistvu sklicano kot "veselica" s konjskimi dirkami.⁵⁸

Istega dne, kot je bil organizirano zborovanje na Krškem polju, je Okrajna kmetška zveza za Ljubljansko okolico sklicala kmetški tabor v Dravljah nad Ljubljano. Govornika sta bila poslanca SLS Brodar in Smodej. Oba govornika sta ožigosala sodelovanje SKS in SRSKD z Radićem, vendar pa je po mnenju Brodarja Prepeluh preden je z Radićem ustvaril novo stranko, vsaj popolnoma zatajil svoj stari program in je začel uporabljati nove fraze, s katerimi naj bi želel prikriti svoj "oportunistični preokret", medtem ko Pucelj ni naredil niti tega. Poudarjala sta, da je Radić v Sloveniji dobil zaveznike v politikih, katerim niso bile pomembne koristi in prihodnost slovenskega naroda, ampak so le zase, za svoje koristi čakali na drobtine. In prav ti ljudje, je trdil Smodej, so začeli od SLS zahtevati, naj zamenja svoj program avtonomistične ureditve države s programom "Radićeve kapitulacije", kakor ga je poimenoval. Smodej je zatrdil, da je SLS odobraval idejo sporazuma, vendar pa ne bi nikoli kapitulirala.⁵⁹ V odgovor na Radićev poskus nadaljnega prodiranja v Slovenijo je SLS tako začela organizirati številna zborovanja. Poslanec Vesenjaj je organiziral nekoliko shodov ob hrvaško-stajerski meji, katera naj bi bila zelo uspešna in so dokazala, tako je ocenil *Slovenec*, da Radićeva "sporazumaška akcija" med ljudstvom ni našla niti najmanj podpore.⁶⁰

Le nekaj dni po Radićevem govoru na Krškem polju je Anton Korošec Radića obtožil, da je na Slovenskem začel kulturni boj, o čemer so se nato vrstile razprave v slovenskih časnikih. Seveda so za SLS bili krivi tudi Radićevi zavezniki. Tako je *Slovenec* zapisal: "Kakor gad noge, tako skušajo slovenski radićevci naenkrat utajiti pred našim ljudstvom, da je njihov voditelj g. Radić nešteto krat govoril kulturnobojne govore, napadal ustno in pismeno ne samo duhovščino, ampak prav tako tudi verske resnice same. Dobro razumemo, da je res težko iti po Slovenskem agitirat za Radića, pripovedovat, da slovenski samostojneži, bivši avtonomisti, bivši socialni demokratje in vse, kar se je združilo v "Zvezo slovenskega ljudstva" ni proti veri in cerkvi, če pa vsak naš kmet lahko pokaže na Radićev govor na Krškem polju, na Radićeve napade v Krašiču, na njegove besede o narodni cerkvi na Hrvaškem itd., toda – nič ne pomaga – svoje ozke, tudi kulturne vezi z g. Radićem ne morejo utajiti, če nočejo celega Radića vreči čez plot".⁶¹ Prepeluh pa je hotel dokazovati, da kulturnega boja v Sloveniji ni bilo, saj po njegovem mnenju nihče ni napadal ne Cerkve ne vere. *Slovenec* pa je vztrajal na svojem stališču, saj naj bi Radićevo delovanje na Hrvaškem onemogočalo delovanje Cerkve in duhovnikov, cerkve naj bi bile prazne, duhovniki pa sploh niso imeli možnosti oznanjati vere.⁶²

Ostro je Radića napadel tudi Anton Korošec, ki je na zborovanju SLS, 12. septembra 1925 v Ljubljani, Radiću očital, da je kapituliral pred srbskim centralističnim nasiljem ter dodal, da mora vsak, ki želi imeti v SLS zaveznico, upoštevati njen slovenski program. Dodal je še, da SLS "ni istovetna z organizacijo katoliške cerkve" saj ni verska, ampak strogo politična organizacija, kljub temu pa, je poudaril, je s svojim programom branila vse svetinje slovenskega naroda in to ne samo njegovo kulturo, ampak tudi njegovo vero.⁶³

58 Političke i kulturne vesti, Velika i važna proslava hrvatsko-slovenačke seljačke sloge, Dom, 26. 8. 1925, št. 17, str. 4; Što je "Dom" izmislio o skupštini u Krškom?, Hrvat, 27. 8. 1925, št. 1664, str. 1.

59 Tabor v Dravljah, Slovenec, 25. 8. 1925, št. 190, str. 1.

60 Radićeva politika brez zaslonbe, Slovenec, 3. 9. 1925, št. 198, str. 1.

61 Nova spreobrnitev?, Slovenec, 18. 9. 1925, št. 210.

62 Nova spreobrnitev?, Slovenec, 18. 9. 1925, št. 210, str. 1; Prunk, str. 30.

63 Prunk, str. 30.

Očitno je Radić čutil potrebo, da na te Koroškeve proteste predstavi svoje stališče oziroma svoj program, ko je 21. septembra 1925 obiskal Ljubljano, kar je bil njegov prvi nastop v Sloveniji, odkar je postal minister za prosveto v vladi RR.⁶⁴ *Slovenec* je namen tega obiska pripisal začetku boja proti dr. Korošču ter da bi odvrnili pozornost od Koroščevih uspehov po Dalmaciji.⁶⁵ Seveda pa ni pozabil poudariti dejstva, da je Radić v Ljubljani načrtoval le prijateljsko večerjo s svojimi zavezniki ter shod v dvorani Narodnega doma, na katerega so lahko prišli le povabljeni, medtem ko je Korošec v Dalmaciji v istem času prirejal javne in odprte shode, saj ni imel česa skrivati.⁶⁶

Pred njegovim prihodom je *Slovenec* objavil uvodnik "Nepotreben obisk", v katerem je Radića obtožil, da njegova politika ne trpi Slovencev, katere je Radić že tako ali tako počastil s pridevkom "kranjski osli" ter da je hotel Slovence "pohrvatiti" ali "posrbiti" in jih "prevesti v pravoslavje", saj naj bi Radić mislil, da bodo potem "lažje dostopni burkasti politiki hrvatske seljačke stranke". *Slovenec* je v zvezi s tem še dodal: "Pri tem se prilaskuje Srbom in jih postavlja v političnem, kulturnem in moralnem pogledu na prvo mesto v državi. S to neprikrito mržnjo do Slovencev HSS sama kaže, da je njena "sporazumaška" politika enostavna pogodba med srbsko radikalno stranko in predstavnicami hrvatskega seljaškega naroda za nadvlado nad Slovenci".⁶⁷ Pisec članka je zatrdil, da je Radić vedno žalil Slovence in zaradi tega naj bi bilo čudno, da ni imel nobenih pomislekov glede poti v Slovenijo ter ocenil, da so Slovenci zavračali njegove namere: "Mi prijateljsko sprejmemo vsakogar, ki nam hoče biti dober in zvest zaveznik v borbi za naše narodne pravice, za ohranitev slovenstva, za našo politično avtonomijo ter gospodarski napredek. Kdor pa se veže z onimi, kateri našega naroda ne priznavajo in ga smatrajo samo za manjšino, ki ga hočejo podjarmiti velesrbskemu ali velehrvatskemu nacionalizmu, ki njegov jezik ponižujejo v "dijalekat", ki nam nalagajo neznosne davščine in naš gospodarski razvoj z vsemi silami razvijajo, ki nas parcelirajo in žalijo – ta ne sme računati na slovenski narod, da bi podpiral njegovo politiko. Mi hrvatskih seljaških politikov sploh ne potrebujemo /.../ Slovenski narod si bo že sam pomagal".⁶⁸

Po mnenju *Obzora* je SLS najavljeni prihod Stjepana Radića v Ljubljano izkoristila kot izgovor za ponoven napad nanj in njegovo stranko, iz uvodnika objavljenega v *Slovincu*, pa naj bi se videlo, kako zelo je bil Radićev nastop v prestolnici Slovenije "poguben za čvrste vrste ljudske stranke".⁶⁹

64 Stjepan Radić je novembra 1925 postal minister, kar je sicer sam že dolgo napovedoval, vendar pa je med politiki prevladovalo mnenje, da se je Pašić tej možnosti na vse načine poskušal izogniti. SLS je njegovo imenovanje v ministra za prosveto sprejela s komentarjem, da se mu je izpolnila dolgotrajna srčna želja, da pa je do konca žrtvoval vse obljube, ki jih je dal svetu in hrvaškemu narodu. Po njihovem mnenju je Radić s svojim vstopom v vlado tudi formalno prevzel popolno odgovornost za tedanji režim in njegove posledice. Vendar pa je SLS kljub temu opozarjala, da je bilo to tudi dobro, saj naj bi bilo brez odgovornosti za delovanje HSS v Skupščini in sodelovanje v vodstvu državne uprave, Radićevo delovanje nepopolno. Prav tako pa je SLS zatrdila, da noben resen politik ne pričakuje, da bi lahko bil Radić dolgo minister, med ljudstvom pa naj bi prevladovalo splošno mnenje, da njegovo ministriovanje ne more prinesiti nič dobrega.

65 Več o tem: Aleksandra Berberih-Slana, Slovensko-hrvaški stiki od 1918 do 1926, doktorska disertacija (dalje: Slovensko-hrvaški stiki od 1918 do 1926 ...), str. 316–324.

66 Radić na potu v Ljubljano, *Slovenec*, 21. 11. 1925, št. 265, str. 1; Dnevne vesti, Stjepan Radić pride v Ljubljano, Slovenski Narod, 21. 11. 1925, št. 266, str. 3.

67 Nepotreben obisk, *Slovenec*, 20. 11. 1925, št. 264, str. 1.

68 Prav tam.

69 "Slovenec" protiv Stjepana Radića, *Obzor*, 21. 11. 1925, št. 315, str. 5.

Radićev obisk v Ljubljani pa je izzval škandal, saj so nekatere njegove izjave pustile nadvse mučen vtis, ne samo na Slovence in na SLS, ampak tudi na njegove zaveznike radikale. Začelo se je že na slavnostnem banketu, kjer je imel Radić svoj prvi govor, v katerem je med drugim rekel: "Jaz sem kot študent ugotovil, da so Slovenci napredovali proti Italiji in proti Dunaju brez pomoči politikov in popov, ki niso imeli politike, ampak taktiko, ki so prodali dušo tako vragu kot Dunaju. G. dr. Krek je sicer vzel socialno misel, vendar pa je tu bilo veliko besed in nobene agitacije. Za g. dr. Kreka pravijo, da je bil organ Dunaja in Rima in ne naroda /.../ Klerikalci nosijo samo verige. Korošec je suženj. Dr. Krek je bil pameten, vendar je bil tudi on suženj. Korošec ne more določiti naše svobodne odnose proti Rimu, ker je pop. Matija Gubec je prišel do Brežic, mi pa smo prišli do Ljubljane in še dlje/.../ Samo barbar lahko reče naj Slovenijo razdelimo. Jaz danes, ko sem v vladi, pravim: Slovenija mora biti enotna in to ne samo ta, ampak tudi tista, katere ni, ker to ni fizični pojem, ampak duševni. Slovenski narod želi biti v svoji državi svoj gospodar. Vi ste najkulturejši del naše skupnosti. Vsak Slovenec pravi, da so Hrvati leni, mi pa pravimo Srbom, da so oni leni, ampak tako, kot Slovenci obdelujejo zemljo, delajo pri nas samo še primorci in podravci. Slovenci niso tretji, ampak prvi v naši državi. **To kar je prišlo v Beograd, niso bili Slovenci, ampak smetje**".⁷⁰

Vendar pa je to bil šele začetek, saj je bil napovedan tudi shod v Narodnem domu, na katerega so smeli samo udeleženci s posebnimi vabilii. Shod je z govorom odprl Ivan Pucelj, ki je razložil, da so predstavniki ZSKL povabili v Ljubljano "ministra, tovariša in predsednika HSS", da bi predstavil svoje videnje nekaterih najvažnejših vprašanj v državi. Pucelj je omenil tudi dogodke ob Radićevem prihodu v Ljubljano, kar je pripisal slabi in površni informiranosti v Sloveniji.⁷¹ Nato je Radić v eno uro trajajočem govoru očitno želel popraviti vtis, ki ga je naredil njegov govor na banketu, saj je v govor vpletal izjave kot npr: "Slovenstvo je velik pojem, ki je dal malemu slovenskemu narodu veliko sposobnosti. Zvezati Hrvate in Slovence, odvezati Srbe, da jih tepejo, to je neumnost. Slovenci so kot mali narod z velikimi slovenskimi idejami živ in napreden narod. Njegovi generali, Prešeren, Gregorčič, Krek, so mnogo napravili". Očitno je bilo, da je s tem želel popraviti izjave o Kreku, ki so mu jih pristaši političnega katolicizma tako zelo zamerili. Celo tako daleč je šel, da je izjavil: "Vi Slovenci nimate analfabetov. Vi imate klerikalne učitelje, ki so izvrstni" ter: "Bil sem zunaj v svetu, Dunaju, Moskvi in Londonu, kjer smo se razgovarjali pri čaju. Vedno sem vsak pogovor začel s Slo-

70 "Ono što je došlo u Beograd, to nisu bili Slovenci, nego smeće", Hrvat, 23. 11. 1925, št. 1752, str. 1.

71 Takega sprejema, kakor ga je včeraj doživel minister Stjepan Radić v prestolici Slovenije, gotovo ni pričakoval ne on ne njegovi somišljeniki v Sloveniji, ki so si menda domišljevali, da bo njihov predsednik kar očaral srca ljubljanskega prebivalstva. Radićevci so dali po zagrebškem in belgrajskem časopisju razbodbati, da povzame Radić bojni pohod v Slovenijo, ki da bo velikanskega političnega pomena. Zavedno slovensko prebivalstvo Ljubljane pa je ministru Radiću pokazalo že ob njegovem prihodu v Ljubljano v soboto popoldne, da se je prišel v Slovenijo samo po nepotrebnem blamirat. Za Ljubljano je bil Radićev prihod največja zabava, kakršne pod težkimi davki ječeče prebivalstvo že dolgo ni imelo. Stjepan Radić se je mogel takoj, ko je stopil iz vagona na ljubljanski tlak prepričati, da so slovenska tla za politiko njegove vrste jako vroča. Mesto slave in časti ga je čakalo in sprejelo ostro žvižganje, burni vzkliki ogorčenja in enodušne demonstracije slovenskega prebivalstva. Včerajšnji sprejem je bila moralna obsodba Radićeve politike, kakršne ni doživel doslej še nikoder. Izrazi skrajne antipatije do bivšega voditelja hrvatske človečanske mirovne republike, danes ministra v Pašićevem kabinetu, so tem večjega pomena, ker so bili popolnoma spontani, čisto pristni izliv čustev prebivalstva glavnega mesta Slovenije, ki je šlo iz radovednosti na kolodvor in se ni moglo vzdržati, da ne bi gospodu Stjepanu Radiću pokazalo, kaj misli o njem in njegovi politiki sleherni pravi Slovenec..." Stjepan Radić v Ljubljani izžvižgan, Slovenec, 22. 11. 1925, št. 266, str. 3.

venci. Njih je najmanj, so pa najbolj izobraženi, imajo najlepša dekleta, najlepše pojejo, njih fantje pa se najstrašnejše tepejo. Slovence bi napravil za inšpektorje v upravi, kadar se bodo naučili državnega jezika, no – naučili se ga bodo, ker imajo Slovenci "Sitzfleisch". Slovenci, hvala Bogu, da jih ni več kot en milijon, da jih ni preveč, ker birokratov ni treba preveč. Hvala Bogu, da jih ni več kot en milijon. Ves Belgrad je poln slovenskih uradnikov. Hrvati in Srbi brez Slovencev ne bi mogli delati. Kar mi Srbi in Hrvati napišemo, to je treba napraviti in izvesti. Zato so Slovenci absolutno nenadomestljivi. Vaša lastnost, da imate širok pogled, je velika vrlina, velika linija, kakor bi rekel Krek. Največ sem prišel v Slovenijo zato, da vam povem, da ste vi Slovenci poklicani v naši državi za dejanske organizatorje velikega dela za kulturo. Vi Slovenci boste prišli v vlado, ne od zgoraj, ampak od spodaj".⁷² Radić je govoril tudi o notranji politiki in gospodarstvu, o potrebi varčevanja, zaradi česar naj bi bili odpuščeni številni uradniki, pa tudi vojska naj bi se zmanjšala.⁷³

Liberalno *Jutro* je Radićev nastop in govor na tem shodu opisal z naslednjimi besedami: "Stjepan Radić je majhen, debelušast možic, ki govori, kakor kaki ožji družbi v gostilni, se zapleta od misli do misli in prehiteva samega sebe. Govoril je brez koncepta in brez notranje zveze misli. Ničesar ni na njem, kar bi ga predstavljalo kot velikega ljudskega govornika in tribuna. Poslušati ga je prijetno. Ko pa konča, vidi poslušalec pred seboj ogromno množino besed, ki si jih mestoma nikakor ne more pojmljivo raztolmačiti. Po shodu je o govoru g. Radića ostala kritika, da govori sicer zanimivo, a neurejeno, da ima ideje, a nikakega koncepta".⁷⁴ *Jutro* je bilo prepričano, da se bo Radić kmalu prepričal, da Slovencev na tak način ne bi mogel niti pridobiti, kaj šele zadržati.⁷⁵ Trditve, ki so se pojavile v hrvaškem tisku, da je vsaka Radićeva izjava diplomatska, saj bi se lahko tolmačila na več načinov, pa je *Jutro* dodalo, da bi se njegove izjave res lahko razumele na več načinov, vendar pa nobeden ne bi bil pravi.⁷⁶ Dopisnik *Hrvata* pa je iz Ljubljane javil, da je lahko iz pogovorov ljubljancev razbral, da se norčujejo iz Radića ter izrazil mnenje, da je bilo to Radićevo prvo in zadnje gostovanje v Ljubljani.⁷⁷

Hrvaške *Slobodne novine* so o Radićevem nastopu v Ljubljani zapisale, da je Radić sposoben vsakogar, kdor ga prvič sliši govoriti, zainteresirati in začasno tudi osvojiti, ko pa se človek osvobodi prvega vtisa, pa vsak ugotovi, koliko nesmiselnih besed je "nadrobil" ta demagog. In takšno izkušnjo naj bi doživeli tudi Slovenci, ki so ga v Ljubljani prvič slišali govoriti. Ljudje naj bi mu še posebej zamerili napad na dr. Kreka. *Slobodne Novine* so menile, da je bilo nadvse neprimerno, da je Kreka, kateri je naredil izredno veliko za Slovenijo, za kmete, za gospodarstvo, napadel prav človek, ki ni zmozel obdržati niti ene gospodarske ustanove, razen njegove lastne knjižarne, lastnega vinograda in lastnega doma. Naslednja izjava, katero so mu ljudje zamerili je bil, da bi lahko samo barbar razdelil enotno Slovenijo, pri čemer so ga opomnili, da je Slovenijo razdelil Pašić s svojo vidovdansko ustavo, na katero je prisegel tudi Radić. Z izjavo, da bo nastopil proti razdelitvi Slovenije na dve oblasti je med ljudmi sprožil vprašanje, zakaj je potem podprl vlado, ki je želela tako parceliranje Hrvaške in Slavonije kot tudi Slovenije. Nadvse neprimerna pa naj bi bila njegova izjava, do si bili Slovenci, ki so v Beogradu predstavljali svoje ljudstvo "smetje". *Slobodne novine* so bile prepričane, da

⁷² Velik Radićev fiasko v Ljubljani, Slovenec, 24. 11. 1925, št. 267, str. 2.

⁷³ Prunk, str. 31; Stepan Radić v Ljubljani, Slovenski Narod, 24. 11. 1925, št. 268, str. 1–2.

⁷⁴ Radićeva ofenziva v Sloveniji, Jutro, 24. 11. 1925, št. 273, str. 2.

⁷⁵ Prav tam.

⁷⁶ Domače vesti, Tako rekoč..., Jutro, 24. 11. 1925, št. 273, str. 4.

⁷⁷ Radićev prvi i poslednji nastup u Ljubljani, Hrvat, 24. 11. 1925, št. 1753, str. 1.

se bo Radić še veliko poljubljajl s tem "smetjem" in so navedle še več nesmislov, ki jih je ta dan v Ljubljani izgovoril Radić, vendar pa so menile, da je bilo dobro, da jih je vse izgovoril prav na svojem prvem nastopu v Ljubljani, saj so ga na ta način lahko Slovenci hitro spregledali.⁷⁸

Časnik Hrvatske pučke stranke *Seljačke novine* je objavil pismo enega svojih pristašev Mije Cizerla, kmeta s Hrvaške, ki je prisostvoval Radićevemu obisku v Ljubljani: "Kakor so "Seljačke novine" že pisale, je prišel dne 21. novembra Stjepan Radić v Ljubljano, da održi na povabilo svojega prijatelja in političnega prevrtljivca Puclja zaupniški sestanek za svoje pristaše. Koliko teh pa ima, se najbolje vidi po tem, da si ni upal organizirati javnega zborovanja, ampak zaupniški sestanek, za katerega so povabilo dobili le najbolj zvesti pristaši. Ko je Radić krenil v Ljubljano, prav gotovo niti on niti njegovi niso mislili, da ga bo pričakal takšen sprejem, kakšnega so doživeli. Ampak prestolnica bratskega slovenskega naroda, katere vodja in predstavnik je dr Korošec, je pokazala, da prezira lažno in brezplodno politiko, ki jo vodi Radić. Ko se je v soboto 21. novembra zvečer Radić pripeljal na ljubljanski kolodvor in izstopil iz vlaka, je z vseh strani namesto "živio" burno zadonelo: "Dol Radić! Dol izdajalec hrvaškega naroda!" Nato se je Radić zelo hitro pobral in odpeljal v gosto meglo. Namreč, ta dan je po Ljubljani padla tako gosta megla, kakršne ne pomnijo že 30 let, pa so že sred belega dne morali prižgati luči po ulicah. Ljudje so govorili, da je to zato, ker je prišel Radić, pa ga še narava skriva, da ga nihče ne bi videl.

Zvečer je držal govor v nekem hotelu, kjer je večerjal s svojimi prijatelji. V svojem govoru je napadel vodjo slovenskega naroda dra Korošca. Še posebej nesramno pa se je obregnil ob pokojnega dra Kreka, enega največjih sinov Slovenije, kateremu celo nasprotniki priznavajo njegove velike zasluge za blagostanje slovenskega delavca in kmeta. Prav naslednji dan je Slovenija slavila, še posebej pa slovenski pučani, 60. letnico rojstva svojega preporoditelja in prvega vodje dra Kreka, o katerem si je drznil neki Radić tako žaljivo govoriti, in to prav pred to proslavo in v središču Slovenije. Kaj bi mi Hrvatje rekli, če bi kakšen Slovenec prišel v Zagreb in bi naprimer začel napadati in blatiti našega slavnega škofa Štrossmajera? To bi bila največja brezobzirnost. Ampak nekaj takšnega si je "vodja" hrvaškega naroda Radić drznil narediti Slovencem. Sramota!

V nedeljo 22. novembra je održal Radić v Ljubljani zborovanje v zgradbi Narodnega doma. Nekako mi je uspelo, da sem tudi jaz dobil vstopnico. Takšnih neumnosti, kakršne je tukaj izgovoril Radić, sigurno ne bi rekel niti en pameten človek, kaj šele učen politik. Govoril je brez glave in repa o vsem, vendar po svojem običaju nič o tistem, o čemer bi moral govoriti. Govoril je o sporazumu, o ljubezni žene in moža, o žgancih in šunki, o svoji ljubezni do Pašića in kralja itd. Ko je bilo zborovanje končano in se je Radić pod močnim nadzorom policije (ker je sedaj minister) napotil v avtomobil, ga je pričakala množica ljubljanskih meščanov in ljudstva z vzkliki: "Dol Radić! Dol minister blebetač!" In samo prodane duše, ki so še včeraj vzklikale Pribičeviću, jutri pa bodo tudi najbolj črnemu vragu, so vzklikale: "Živio Radić!"

Tako je torej moral Radić sramotno oditi iz Ljubljane, v katero je prišel, da bi se maščeval dru Korošcu za njegovo potovanje z našim predsednikom Barićem po Dalmaciji in Hercegovini. Če bi Radić imel več časa in bi si ogledal tiste krasne gospodarske in prosvetne ustanove, katere so ustanovili in zgradili slovenski pučani na korist in v dobro svojega naroda samo v Ljubljani, bi imel Radić kaj gledati in potem bi vedel, kaj je slovenskemu narodu Ljudska stranka. In naj pokaže on v Zagrebu in

⁷⁸ Gubec do Brežica, Radić do Ljubljane, Slobodne Novine, 25. 11. 1925, št. 26, str. 3; Beleške, Gubec do Brežic, Radić do Ljubljane, Slovenec, 26. 11. 1925, št. 269, str. 2–3.

nasploh pri nas na Hrvaškem sadove svojega 20-letnega političnega dela in življenja. Nič ni. Kako si potem drzne priti med Slovence, katere je tolikokrat poimenoval z najgršimi imeni? Ampak po kar je prišel, točno to je dobil. Hrvaški in slovenski pučani so stena, ob kateri se bo razbila ladja gnile in lažne Radičeve politike".⁷⁹

Slovenec je menil, da je Radić ob svojem nastopu nekolikokrat enostavno pozabil, da je v Sloveniji "pred politično zrelim in politično izobraženim občinstvom, da govori pred ljudmi, ki čitajo časopise in so dobro informirani o dogodkih", sicer naj ne bi bilo mogoče razumeti, kako si je upal izreči nekatere stvari, ki naj bi bile že tako vsem popolnoma znane. *Slovenec* se je zgražal nad tem, da je Radić, po njegovem mišljenju, menil, da bi moral Slovencem razložiti "najprimitivnejšo politično in narodnogospodarsko abecedo", kar naj bi le dokazovalo, da je imel Slovence za navadne tepce. Ljudje, ki so se shoda udeležili, naj bi šli na ta shod popolnoma brez vsakega predsodka, tam pa so doživeli razočaranje, je zatrdil *Slovenec*, saj so dobili vtis, da se je Radić iz svojih poslušalcev s temi razlagami norčeval, po drugi strani pa naj bi vse njegove laskave besede zvenele kakor žalitve. Kako bi naj Slovenci, je vprašal *Slovenec* kot kompliment vzeli trditve, da so nadarjeni, ko pa je še nekaj dni pred tem javno izjavil, da so tepci.⁸⁰

Časnik Hrvatske pučke stranke *Seljačke novine* je ob Radićevem obisku v Ljubljani zapisal, da je Radić očitno mislil, da bodo, če bo med Slovence prišel kot kraljevski minister, vsi legli pred njim na trebuhe. Le tri dni po svojem imenovanju za ministra je odpotoval v Slovenijo, da bi, po mnenju *Seljačkih novina*, pokazal SLS, kako močan je postal. *Seljačke novine* so bile mnenja, da je bil Radić prepričan, da bo lahko prevaral Slovence, še posebej zaradi tega, ker so mu "prodane liberalne duše" ves čas pritrjevale. Slovenskim liberalcem naj bi bilo v veliko veselje, da je vsaj en Hrvat minister prišel uničiti SLS, katere sami nikakor niso mogli uničiti. Na vse to so *Seljačke novine* dodale le: "Naj se Radić samo rita, to njegovo politično ritanje bo udarilo ob trde zobe ne samo v Sloveniji, ampak tudi na Hrvaškem."⁸¹

Demonstracije ob Radićevem prihodu v Ljubljano, pa so izvale, na videz nepomemben, vendar še kako značilen incident. V svojem poročanju je *Slovenski narod* v kratkem stavku izrekel obtožbo, da je demonstracije proti Radiću organizirala SLS.⁸² SLS naj bi po mnenju nekaterih organizirala tako sprejem Radića na železniški postaji kot demonstracije po mestu. Beograjska *Politika* pa je objavila članek Gojka Božovića o tem, kaj je v Ljubljani videl in doživel. Iz njegovega poročila je bilo razvidno, da so se demonstracij proti Radiću udeležili tako predstavniki SLS kot predstavniki liberalcev in celo orjunaši.⁸³ SLS je celo zagotovila, da ima priče, ki so trdile, da so med demonstranti videle precej liberalcev.⁸⁴

Vendar pa je *Jutro* odgovorilo na te *Slovenčeve* obtožbe ter razložilo, da so se istega dne v Ljubljani odvijale tudi dijaške demonstracije pred Univerzo, saj so "napredni" in "nacionalni" dijaki dobili večino na volitvah v "reprezentanco slušateljev univerze". Ti dijaki naj bi torej slavili svojo zmago, ko so se jim od železniške postaje približali demonstranti, ki naj bi upali, da bodo s seboj potegnili tudi "neklerikalno" dijaštvo, vendar pa jim naj to ne bi uspelo. *Jutro* je še opozorilo na dejstvo, da nedeljski *Slovenec* ni poročal o demonstracijah liberalcev, ampak naj bi o tem začel pisati šele, ko so

⁷⁹ Radić isfućkan u Ljubljani, SEN, 4. 12. 1925, št. 49, str. 3.

⁸⁰ Pene..., Slovenec, 25. 11. 1925, št. 268, str. 1.

⁸¹ Radićev ministarski juriš protiv Slovenske Pučke Stranke, Seljačke Novine, 27. 11. 1925, št. 48, str. 2.

⁸² Stepan Radić v Ljubljani, Slovenski Narod, 24. 11. 1925, št. 268, str. 1–2.

⁸³ "G. Radić o sporazumu i – Italiji", Politika, 23. 11. 1925, št. 6316, str. 2.

⁸⁴ Grda denuncijacija, Slovenec, 24. 11. 1925, št. 27, str. 3.

liberalni časniki opozorili, da je demonstracije organizirala SLS.⁸⁵ *Jutro* je zatrdilo, da je SLS demonstracije proti Radiću uradno organizirala ter da so bili med organizatorji tudi katoliški duhovniki. V dokaz svojih trditev je *Jutro* objavilo faksimile okrožnice tajništva SLS, v katerem je bilo zapisano: "Velecenjeni gospod! Vljudno Vas prosimo, da se danes, v petek, 20. t. m. ob osmi uri zvečer udeležite kratkega razgovora, kako bi v nedeljo pozdravili hrvatsko republiko. Razgovor se vrši v posvetovalnici Jugoslovanske tiskarne, I. nad. Ker bo razgovor kratek pričakujemo, da se ga gotovo udeležite". Vabilo je bilo datirano 20. novembra 1925, podpisal pa ga je za tajništvo SLS g. Gabrovšek.⁸⁶

SLS je te trditve in obstoj takšnega dokumenta zanikala. *Slovenec* je ocenil, da so se liberalci Radićeve jeze bali delno iz strahu da obstoj in finančno podporo njihovih dijaških društev, še posebej pa iz strahu pred novo usmeritvijo ministrstva za prosveto, ki naj ne bi bilo toliko nevarno pristašem političnega katolicizma, ki že pod prejšnjo vlado niso uživali nobenih prednosti, ampak naj bi bilo toliko bolj nevarno za liberalne učiteljske organizacije.⁸⁷ *Slovenec* je za razlago okrožnice poprosil tajništvo SLS, ki je izjavilo, da so se po mestu širile vesti, da so liberalni krogi pripravljali demonstracije proti ministru prosvete, Stjepanu Radiću, ker je odstavil njihovega "ljubljenca" dr. Pestotnika. Zaradi tega naj bi nekateri člani SLS od tajništva zahtevali, da naj skliče sestanek, na katerem naj bi sprejeli stališče, kako naj pristaši SLS postopajo ob Radićevem prihodu. Na tem sestanku pa naj bi bilo ugotovljeno, da se "radi Radića ne izplača ne za eno ne za drugo stran izpostavljati nobenega našega somišljenika kakim novim persekucijam". Prisotni naj tudi ne bi dobili nobenih navodil, kako naj se ob Radićevem obisku v Ljubljani obnašajo.⁸⁸ *Obzor* pa je kasneje poročal, da je demonstracije sicer organizirala "klerikalna mladina", vendar pa so se je udeležili tudi liberalci – mladinci in, kot bi naj *Obzor* izvedel iz zanesljivih virov, se je kasneje zaradi tega dr. Žerjav osebno opravičil Radiću in te demonstracije obsodil.⁸⁹

Po zborovanju v Ljubljani se je Stjepan Radić odpeljal v Veliko Loko na Dolenjskem, kjer je bil ob treh organiziran še en shod. *Slovenec* je poročal, da se je shoda udeležilo med 200 in 600 ljudi, od katerih naj bi bila velika večina pristašev SLS, ki so prišli le iz radovednosti. Shod je otvoril tajnik SKS Bukovec, takoj za njim pa je spregovoril Stjepan Radić, ki je v glavnem ponovil svoj govor iz Ljubljane ter poudarjal, da bi država morala voditi "kmetško politiko". Vendar pa ni mogel brez napada na SLS in njenega vodjo Korošca, saj je dejal, da je Korošec kot minister za železnice zelo dobro poznal vse železniške postaje, razen Zagreba, saj naj bi se vedno le vozil mimo Zagreba v Beograd. Dodal je še, da je pet ministrov članov HSS zastopalo tudi interese slovenskega ljudstva, dokler Slovenci ne bodo dobili svojega ministra, za kar je izjavil, da upa, da se bo kmalu zgodilo, pri čemer je mislil na Puclja. Govoril je še o nedeljivosti Slovenije in govor končal z vzklikom: "Živeli Slovenci!"⁹⁰

Po Radićevem govoru je nastopil Pucelj, ki je po mnenju *Slovenca*, opravičeval zvezo z Radićem, saj je dejal, da so samostojni kmetijci šest let hodili po napačni poti in se mimo Zagreba vozili v Beograd ter da so šele sedaj prišli na pravo pot in se ustavili v Zagrebu. Izjavil je še, da mu je ob Radiću zelo dobro ter napadel poslance SLS, da niso nič delali ter zaradi tega tudi ničesar niso dosegli. Veliko pozornosti pa je vzbudil govor

85 Politične beležke, Živio Pribežević, živio dr. Žerjav!, *Jutro*, 25. 11. 1925, št. 274, str. 2.

86 Dokument klerikalne neiskrenosti, *Jutro*, 27. 11. 1925, št. 276, str. 2.

87 Beležke, Korajža velja, *Slovenec*, 26. 11. 1925, št. 269, str. 2–3.

88 Beležke, Strah pred Radićem, *Slovenec*, 28. 11. 1925, št. 271, str. 2.

89 "Dr. Žerjav osuđuje Ljubljanske demonstracije", *Obzor*, 23. 11. 1925, št. 317, str. 1.

90 Radićev shod v Veliki Loki, *Slovenec*, 24. 11. 1925, št. 267, str. 3.

župnika Oblaka iz Št. Lovrenca, ki je očrtal razmerje duhovščine proti političnim strankam ter poudaril, da ima cerkev odločilno besedo le v cerkvenih zadevah, kar pa se tiče političnih zadev, pa naj bi imel vsak katolik proste roke pri odločanju, kateri politični smeri se bo pridružil. Njegovemu govoru naj bi Radić sam nadvse živahno pritrjeval.⁹¹ SLS pa nad tem govorom seveda ni bila preveč navdušena. *Slovenec* je komentiral, da Oblak, kljub temu, da že več let ni bil pristaš SLS, ni ravnal prav, ko je nastopil na tem shodu.⁹² Časnik *Jutro* je komentiral, da so se SLS začele "tresti hlače", da je izgubljala toliko besed in "nervozno otepala okoli sebe". Po njegovem mnenju naj bi bila ta politična organizacija na zelo trhljih nogah, čim je pokazala tako velik strah, medtem ko na druge politične skupine njegov govor ni napravil večjega vtisa.⁹³ *Slobodne novine* so menile, da so se Slovenci v Veliki Loki lahko prepričali, kako hitro je Radić spreminjal svoje besede in mnenja, saj je tu pritrjeval stvarjem, katere je še v Ljubljani pobijal.⁹⁴

Radić je v *Domu* večino svojih izjav demantiral in novinarje obtožil napačnega poročanja. Zato mu je *Jutro* sporočilo, da je svojo "odvišno govorniško prtjago" znova natovoril drugim, da pa mu Slovenci ne bodo dopustili, da bi kar naprej žongliral z lahkotnimi in nepremišljenimi izjavami ter demantiji in popravki. Zato je Radiću svetovalo, naj svoje nepremišljene izjave pusti na drugi strani Sotle, saj "Slovenci nismo vajeni, da bi nam kdo danes nekaj govoril, kar bi že jutri demantiral in popravljal".⁹⁵

Dogodki v Ljubljani so dobili epilog v "Protestu Jugoslovanskega kluba proti sramotenju dr. Kreka in voditeljev parlamentarnega zastopstva slovenskega naroda od strani ministra Radića", katerega so predsedniku vlade Nikoli Pašiću poslali poslanci Jugoslovanskega kluba in v katerem je bilo zapisano: "Prosvetni minister g. Stjepan Radić je 21. nov. t. l. posetil Ljubljano. Ob tej priliki je imel na banketu, ki je bil prirejen njemu na čast v soboto zvečer govor, v katerem je govoril tudi o dr. Kreku, dr. Korošču in slovenskem parlamentarnem zastopstvu. Po vesteh, ki so jih prinesli opozicijski in vladni listi, je rekel o dr. Kreku, da "je bil sicer bistroumen toda suženj, da je veliko govoril, ni pa bil delaven za narod, da je bil organ Dunaja in Rima, a ne naroda". Dr. Korošca je imenoval popa, mežnarja in sužnja ter se proti koncu svojega govora povzpel do trditve, da oni Slovenci, ki so prišli v Beograd "niso bili Slovenci, ampak smeti". Dr. Kreka, ki je bil dolgoleten voditelj slovenskega naroda, je kot velikega socialnega in kulturnega ideologa poznala vsa Evropa. In ravno tiste dni, ko je slovenski narod na slovesen način praznoval šestdesetletnico rojstva svojega največjega sina dr. Kreka, se je drznil g. Stjepan Radić kot član kraljevske vlade in kot prosvetni minister govoriti o dr. Kreku na skrajno nedostojen način, ki razodeva vsako pomanjkanje pietete in kruto žali čuvstva, ki jih goji slovenski narod do svojega genija. Proti takemu nekvalificiranemu nastopanju g. prosvetnega ministra se kot parlamentarno zastopstvo slovenskega naroda najodločneje zavarujemo in prav tako moramo protestirati najodločneje proti sramotenju sedanjega voditelja slovenskega ljudstva dr. Korošca in slo. parlamentarnega zastopstva. Kdor blati in sramoti poslance, ki jih je slovensko ljudstvo po svojem prepričanju izvolilo, žali to ljudstvo samo. Ker je g. Radić v Ljubljani nastopil kot minister prosvete, kot član kraljevske vlade, kateri Vi načelujete,

91 Radićev shod v Veliki Loki, *Slovenec*, 24. 11. 1925, št. 267, str. 3; "Vera je privatna stvar kakor kak žepni robec", *Slovenec*, 24. 11. 1925, št. 267, str. 3; Radićev shod v Veliki Loki, *Jutro*, 24. 11. 1925, št. 273, str. 2; Radićev shod v Veliki Loki, *Slovenski Narod*, 24. 11. 1925, št. 268, str. 2.

92 "Vera je privatna stvar kakor kak žepni robec", *Slovenec*, 24. 11. 1925, št. 267, str. 3.

93 Politične beležke, Poset g. Radića in klerikalci, *Jutro*, 25. 11. 1925, št. 274, str. 2.

94 Gubec do Brežica, Radić do Ljubljane, *Slobodne Novine*, 25. 11. 1925, št. 26, str. 3.

95 Uvodnik, *Jutro*, 26. 11. 1925, št. 275, str. 1.

nam je čast vprašati Vas, g. predsednik: Kaj pravi kraljevska vlada k tem izjavam g. ministra prosvete? Prosimo za ustnen odgovor v narodni skupščini."⁹⁶

Še preden je Radić dopotoval v Ljubljano, so Radićevi pristaši v Sloveniji organizirali sestanka v Mariboru in Ljubljani, na katerih so sklenili, da bosta SKS in ZSKL prenehali obstajati in se popolnoma stopili s HSS. *Slovenec* je opozoril, da bodo te stranke obdržale svoje ime, vendar le zaradi tega, da bi na ta način "varali slovenske kmete". Da pa so postali ena stranka s HSS pa naj bi potrjevalo dejstvo, da je bil kot predsednik imenovan Stjepan Radić. *Slovenec* je ta dogodek videl kot dejstvo, da so bili vsi, ki so sledili Radićevi politiki, pod njegovim neposrednim nadzorom, da so žrtvovali avtonomijo Slovenije, slovenski značaj svoje stranke in se popolnoma prepustili "hrvatski komandi". Pucelj in Kelemina sta ostala le še podpredsednika HSS, prvi za ljubljansko, drugi za mariborsko okrožje.⁹⁷

Zaradi tega je bil še bolj čuden dogodek na seji Hrvatskog seljačkog kluba (HSK)⁹⁸ 30. novembra 1925 v Beogradu, ki je bila po poročanju dopisnika *Hrvata* nadvse burna, saj je na njej "najmlajši" član tega kluba Pucelj imel daljši govor, v katerem ni prikrival svojega nezadovoljstva z delom in odnosi v tem klubu. Pucelj je izrazil nezadovoljstvo nad predsedništvom kluba, ki je po njegovem mnenju premalo prihajalo med ljudi, da jim ne predstavlja svojega dela, da jim ne daje vpogleda v program svojega dela ter v način izvajanja tega programa. Po njegovem mnenju članov kluba nikoli ni nihče povprašal, kaj želijo in kaj zahtevajo. Pucelj je izjavil, da je nezadovoljen tudi z delom članov kluba, ki so sodelovali v finančnem odboru, saj naj bi bili tam popolnoma pasivni, nič niso govorili, niso izražali svojega mnenja o ničemer, kot je zatrdil. Pucelj je od predsedstva in članov poslanskega kluba HSS torej zahteval, da se mora stanje v njem temeljito spremeniti.⁹⁹

Zanimiv pa je bil tudi govor prekmurskega poslanca Hrapića, katerega nezadovoljstvo je temeljilo na sporu s poslancem Žnidarićem. Žnidarić naj bi namreč v Medjimurju in Prekmurju realiziral novo Radićevo politiko, ne da bi se oziral na interese svojih volilcev. Nekemu "Radiću prijateljskem podjetju" naj bi namreč ta dal koncesijo za sečnjo gozdov v Prekmurju, Hrapić pa je zahteval, da se s tem prekine. Razen tega je omenil akcijo za odkup zemlje, saj naj bi Žnidarić potoval po Medjimurju in Prekmurju in agrarnim interesentom grozil, da jim bodo vzeli zemljo, če je ne bodo kupili po postavljeni ceni, ki je bila zelo visoka in je po Hrapićevem mnenju kmetje ne bi zmogli. Najbolj naj bi bila za ta posel zainteresirana prav Stjepan in Pavel Radić, prvi, ker naj bi si od tega obetal dobre posel, drugi pa kot minister za agrarno reformo, ki bi se lahko nato hvalil, kako dobro je organiziral fakultativni odkup zemlje v Medjimurju. Ta spor med Hrapićem in Žnidarićem je bil zelo oster, vanj so se vmešali vsi člani poslanskega kluba, mnogi pa so zahtevali izključitev poslanca Hrapića iz kluba.¹⁰⁰

Le nekaj dni kasneje so na nadaljevanju seje poslanci zahtevali, da mora Hrapić svoje izjave demantirati, posebej pa naj bi se za demanti zavzel Pucelj, saj naj bi, po trditvah *Slovenca*, ta tudi sam imel prste pri teh zadevah in iz njih poskušal skovati dobiček. Vendar pa je poslanec Hrapić možnost demantija zavrnil. *Slovenec* je poročal,

96 Protest Jugoslovanskega kluba proti sramotenju dr. Kreka in voditeljev parlamentarnega zastopstva slovenskega naroda od strani ministra Radića, *Slovenec*, 28. 11. 1925, št. 271, str. 1.

97 Beleške, Slovenski kmetijci in "republikanci", *Slovenec*, 28. 11. 1925, št. 271, str. 2; Beleške, Pod Radićevo komando, *Slovenec*, 25. 11. 1925, št. 268, str. 3.

98 Klub predstavnikov HSS v Narodni skupščini.

99 Sukob u klubu radićevaca, *Hrvat*, 1. 12. 1925, št. 1760, str. 1.

100 Prav tam.

da je Jugoslovanski klub iz Prekmurja sprejel že veliko vlog teh agrarnih interesentov, ki so se pritoževali nad neuradnimi cenitvami zemlje in s tem povezanimi previsokimi cenami ter potrdili Hrupičeve trditve, da so jim grozili, da jim bo zemlja odvzeta, če je ne bodo kupili. Zaradi tega je pri ministru za gozdove in rude Jugoslovanski klub vložil interpelacijo.¹⁰¹

13. decembra 1925 je bil v Mariboru sklican zbor Radičevih pristašev, za katerega je bilo poslanih 10.000 vabil.¹⁰² Razširile so se govorice, da se bo tega zborovanja udeležil tudi sam Radić. Predvideni program je zajemal slavnosti banket za Radića v soboto 12. decembra ter v nedeljo zborovanje v Narodnem domu. SLS je svoje pristaše pozivala, naj bodo popolnoma mirni, saj naj jim Radić ne bi mogel škodovati. Na potovanju proti Mariboru je Radiću delal družbo tudi poslanec Pucelj.¹⁰³

Ker je bilo zaradi tega zborovanja v Maribor poslanih zelo veliko orožnikov, je poslanec Žebot s svojimi tovariši iz Jugoslovanskega kluba na ministra za notranje zadeve naslovil naslednje vprašanje: "Gospod minister Štefan Radić, oziroma njegova stranka je napovedala za dne 13. decembra 1925 javno zborovanje v Mariboru. Proti temu, da napravi g. minister zimski izlet tudi v Maribor, nima nihče nič oporekati. Kakor pa se poroča iz zanesljivega vira iz Maribora, in se te vesti potrjujejo, je politična oblast odredila, da morajo orožniške postaje v okrajih Maribor in Ptuj poslati dne 12. decembra orožnike v Maribor, tako da bo na vsaki postaji ostal samo po en orožnik. Izgleda, da je politična oblast odredila celo mobilizacijo orožništva in strahu za dragoceno Radićevo življenje. Ker Slovenci nismo narod morilcev in ubijalcev, ampak visoko spoštujemo kulturo, mirotvornost in človečanstvo in odklanjamo vsako nasilje, si dovoljujem vprašati g. ministra:

Ali mu je znana mobilizacija orožništva in policije v Mariboru z dne 12. in 13. decembra 1925?

Ali bo g. minister Stjepan Radić iz lastne blagajne plačal stroške mobilizacije?"¹⁰⁴

Slovenski narod je poročal, da so bili vsi ti orožniki v Maribor poslani zaradi tega, ker so se po mestu razširile govorice, da nameravajo pristaši SLS shod razbiti, resničnosti teh govoric pa časnik ni komentiral.¹⁰⁵

Trditve o mobilizaciji orožništva pa je vodja policijskega komisarijata v poročilu velikemu županu mariborske oblasti zanikal in zatrdil: "Ob prihodu, ves čas bivanja in ob odhodu ter na shodu je vladal v Mariboru ves čas uzoren red in mir in ni bilo slišati niti žvižganja niti klicev zoper g. Ministra, tako da nisem imel povoda postopati proti nobene osebe. Za vzdrževanje reda ob tej priliki sem pritegnil vse meni podrejene policijske nameščence, ki pa niso prišli niti vsi v akcijo, ker je vladal uzoren red in so se držali prireditelji isto strogo mojih nalog in prej izdelanega načrta. Neresnične so vesti v raznih časopisih o koncentraciji žandarmerije v Mariboru. Ker sem imel dobra in točna obvestila iz katerih sem uvidel, da ne pride do izgrediv, nisem niti predlagal koncentracijo žandarmerije, ki bi bila za ta slučaj popolnoma nepotrebna. Vso varnostno službo za vzdrževanje reda teh dni na kolodvoru in v Mestu samem se je vršila pod mojim osebnim vodstvom in le z policijskimi nameščenci, ki so v službi pri kr. polic. komisarijatu v Mariboru".¹⁰⁶ To poročilo je veliki župan poslal ministru Boži Mak-

¹⁰¹ Nesoglasje v klubu HSS – Prekmurske zadeve, Slovenec, 3. 12. 1925, št. 274, str. 2.

¹⁰² Zborovi radičevaca u Sloveniji, Hrvat, 29. 11. 1925, št. 1758, str. 1.

¹⁰³ Iz Maribora, Stjepan Radić pride v Maribor, Slovenec, 8. 12. 1925, št. 278, str. 5; Polazak Stjepana Radića u Maribor, Hrvat, 12. 12. 1925, št. 1771, str. 1.

¹⁰⁴ Mobilizacija orožništva ob priliki Radićevega shoda, Slovenec, 12. 12. 1925, št. 281, str. 2.

¹⁰⁵ Politične vesti, Stjepan Radić v Mariboru, Slovenski Narod, 13. 12. 1925, št. 283, str. 2.

¹⁰⁶ ARS, Veliki župan mariborske oblasti, Sekretarijat, S 86, 1925, f. 14, 3901–4268, spis 4097.

simoviću s pripisom: "Kakor sem javil že z depešo S. Br. 4097/1 od 13. decembra 1925, niti veliki župan niti srezki poglavar v Mariboru ni odredil nikake koncentracije žandarmerije o priliki bivanja gospoda ministra prosvete Stepana Radića v Mariboru v dneh 12. in 13. decembra 1925. Niti eden orožnik v teh dneh ni bil pozvan z orožniške stanice in dirigan v Maribor v svrhu ojačenja varnostne službe. Le-to so vršili izključno organi lokalne policije, t.j. policijskega komisarijata v Mariboru".¹⁰⁷

Z Radićem so v Maribor poleg Pucelja pripotovali še dr. Stjepan Košutič, Rudolf Herceg, Radićeva soproga in njegov sin Vlatko, Albin Prepeluh ter novinarji. *Hrvat* je poročal, da niti na eni železniški postaji od Zagreba do Maribora ni bilo niti enega organiziranega sprejema za Radića, v Mariboru pa naj bi ga pričakalo največ 30 ljudi, na izhodu iz železniške postaje pa 300 ljudi, ki naj bi ga pričakali s popolnim molkom. *Hrvat* je komentiral, da niti največji pesimisti niso pričakovali takšnega sprejema.¹⁰⁸ *Slovenec* je menil, da je glede na sprejem, ki ga je Radić v Mariboru doživel, bil edini uspeh njegovega prihoda, da je Maribor videl Radića, Radić pa je videl Maribor.¹⁰⁹

Hrvat je menil, da Radićevo zborovanje v Mariboru ni imelo nobenega pomena, saj naj bi na zborovanje v Ljubljani pritegnil tisti sloj ljudi, ki so prehajali iz stranke v stranko ter uradništvo njegovega ministrstva, v Mariboru pa naj bi bil bolj predmet radovednosti in ne političnega zanimanja. Ta časnik je na podlagi tega ocenil, da je bil narod v tem predelu Slovenije "politično moder", da tu stranke svojih pristašev niso mogle zadržati samo z bučnimi skupščinami, ampak z močjo kulturnih, gospodarskih in socialnih organizacij. Razen tega pa je bila v tem delu Slovenije močna SLS, kateri ne bi mogla škoditi niti velika Radićeva priljubljenost, še posebej ne po tem, ko je Radić zapustil opozicijo. Da so se stranke tega zavedale naj bi dokazalo dejstvo, da so Radiću pustile popolnoma proste roke pri organizaciji sprejema in skupščine, njihovo prepričanje pa je potrdil tudi popolnoma miren in maloštevilen sprejem ob njegovem prihodu v Maribor. *Hrvat* je opozoril, da je v Mariboru bilo za skupščino le malo zanimanja, tistim, ki pa bi želeli Radića videti vsaj iz radovednosti, pa ni bilo omogočeno niti to, saj skupščina ni bila javna, ampak naj bi bila v bistvu le navaden zbor zaupnikov stranke. Vsi udeleženci so morali imeti trikrat potrjena vabila in so morali priti skozi šest kontrol od vhoda do dvorane. Na skupščino pa naj bi bili večinoma povabljeni radikalci, narodni socialisti, liberalci in Nemci.¹¹⁰

K Radiću je v času njegovega bivanja v Mariboru prišla tudi večja deputacija štajerskih Nemcev iz Maribora in Celja, ki mu je izročila zelo obsežno spomenico, v kateri so bile navedene želje Nemcev glede nemških šol v Mariboru in ostalih mestih mariborske oblasti. Nemci so od njega zahtevali, naj ugotovi njihovim zahtevam ter jim dovoli večje koncesije v osnovnih in srednjih šolah. V odgovor je Radić med drugim štajerske Nemce poprosil, naj posredujejo pri svojih sorojakih v Avstriji, da bi tudi tam rešili šolsko vprašanje slovenske manjšine, s čimer bi bile zadovoljene zahteve obeh manjšin.¹¹¹

Nedeljsko skupščino je z govorom odprl Ivan Pucelj, ki je v svojem govoru med drugim obsodil delo dr. Korošca ter navedel razloge, zakaj se je SKS pridružila HSS, nato pa je besedo prevzel Radić. *Slovenec* je menil, da je v času, ko je slovensko javnost razburila vest, da namerava reducirati ljubljansko univerzo,¹¹² to Radić v Maribor tudi

¹⁰⁷ Prav tam.

¹⁰⁸ Radićev fiasko kod dočeka u Mariboru, *Hrvat*, 13. 12. 1925, št. 1772, str. 1.

¹⁰⁹ Prihod St. Radića v Maribor, *Slovenec*, 13. 12. 1925, št. 282, str. 1.

¹¹⁰ Radićev jučerašnji neuspeh u Mariboru, *Hrvat*, 14. 12. 1925, št. 1773, str. 1.

¹¹¹ Stjepan Radić v Mariboru, *Slovenski Narod*, 15. 12. 1925, št. 284, str. 2.

¹¹² V začetku decembra so se namreč razširile vesti, da je Radić izjavil, da bo ljubljanska univerza "reducirana", g. Pesarić, podtajnik v ministrstvu za šolstvo je dopisniku *Slovenskega Naroda* izjavil, da je bil

prišel potrditi.¹¹³ *Slovenec* je zaradi tega zapisal, da Slovenci želijo takšno univerzo kakršno so imeli do tedaj ter da zahtevajo popolno enakopravnost z beograjsko in zagrebško univerzo, saj naj bi prva dobila čez 17 milijonov, druga več kot 10 milijonov, ljubljanska pa le 2,5 milijona dinarjev. Na Radićevo pojasnilo, da redukcijo univerze vplivajo gospodarske težave pa *Slovenec* ni dal nič, saj naj bi si Slovenija svojo univerzo tako ali tako že sama plačala z davki, ki so bili višji kot v drugih delih kraljevine.¹¹⁴ Številne slovenske politične stranke in organizacije so 16. decembra 1925 podpisale izjavo proti zamisli prosvetnega ministra Stjepana Radića o ukinitvi ljubljanske univerze.¹¹⁵

Ob obisku Maribora pa je Radić sprožil škandal tudi s svojim govorom na slavnostnem banketu v njegovo čast, večer pred skupščino. Izjavil je namreč, da "je slovensko ljudstvo bilo razpeto med dvema razbojnikoma in sicer med pokojnim dr. Krekom,¹¹⁶ ki se je spokoril, in dr. Korošcem, ki se ni spokoril". *Slovenec* je trdil, da je

zakon o univerzah še vedno nespremenjen, da pa je bil minister Radić mnenja, da so bile za potrebe države tri popolne univerze odveč. *Slovenec* je menil, da je prišel čas, ko bi morali Slovenci pokazati svojo solidarnost in pokazati, da "je slovenska univerza naše narodno-kulturno svetišče, na katero položiti roko ne dovolimo nikomur" ter jasno povedal: "Ako bi se g. Radić v resnici osmelil poizkusiti napovedani udarec na našo univerzo, bomo Slovenci smatrali to kot vojno napoved in g. Radić naj si posledice sam pripiše". 6. decembra 1925 pa je na zborovanju okrajnega odbora SLS na Ptujju Korošec v svojem govoru med drugim izjavil: "Slovensko vseučilišče je torišče slovenskega znanstvenega delovanja, katerega potrebujemo vsi slovenski stanovci za svoj napredek, svojo kulturo. Z občudovanjem gledamo koliko kulturnega dela, in to trajnega, so izvršili slovenski znanstveniki že v teh par letih, odkar imamo univerzo. Kdor stega svoje roke proti njej, stega je proti bitni korenini slovenskega življa, ta je naš neprijatelj, a mi njegovi do konca dni". Redukcija ljubljanske univerze, *Slovenski Narod*, 6. 12. 1925, št. 278, str. 1; Beležke, Zaradi slovenske univerze, *Slovenec*, 6. 12. 1925, št. 277, str. 2; Govor dr. Korošca v Ptujju, *Slovenec*, 8. 12. 1925, št. 278, str. 2.

113 Dolenc Ervin, Kulturni boj, Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929, Ljubljana 1996 (dalje: Dolenc ...), 223–225; Radićev govor v Mariboru, *Slovenec*, 15. 12. 1925, št. 283, str. 2; Veliki prosvjetni govor predst. Radića u Mariboru, *Dom*, 16. 12. 1925, št. 33, str. 1–3; Mikuž, str. 333.

114 Ofenziva g. Radića, *Slovenec*, 15. 12. 1925, št. 283, str. 1.

115 Perovšek, str. 247.

116 Ob tej, že drugi žalitvi pokojnega dr. Kreka, je časnik HPS *Seljačke novine* objavil članek dr. Augusta Juretića, v katerem je primerjal ta dva politika, Radića in z njegove strani toliko kritiziranega Kreka: "Krek in Radić! Eden proti drugemu sta kot resnica in laž, kot požrtvovalnosti in pohlepna sebičnost, kot poštenje in prevara, kot ljubezen in sovraštvo. Krek je delal dvajset let in sadovi tega dela so neprecenljive vrednosti. Radić je delal dvajset let in sadovi njegovega dela so neizmerno škodljivi za drugo prihodnost hrvaškega naroda. Krek je vedel, da brez globoke vere in čednosti za narod ne obstaja niti sreča niti blagostanje, in karkoli je začel delati, se je trudil, da bi bilo zgrajeno na trdnem verskem temelju. Krek je videl, da narodi brez vere propadajo, pa mu je bilo najvažnejše, da narodu ohrani vero. Radić pa včasih odkrito, včasih prikrito seje seme nevere in brezverstva. Krek poln ljubezni do naroda opominja, svetuje, okrega, da bi odvrnil svoj narod od pijanstva, grešnega življenja, zavisti, sovraštva in nesloge. Radić poln samega sebe laska narodu in ga hvali, kot da nima nobene napake. Krek je preziral hvalo in bil vesel pohvale, katero mu je dajala lastna vest, Radić v pesmicah veliča sebe, da se prikaže kot velik in zaslužen človek. Krek je vedno, kadar so mu dopuščali posli, živel na vasi in učil kmeta čitati in pisati, ker je to za verskim temeljem prva stopnica v narodnem napredku. Radić se preoblači iz gosposke v kmečko obleko in odhaja na vas, vendar ne, da bi kmeta naučil pisati in brati, ampak da bi ga duševno prevaril, kot ga je prevaril s svojo obleko. Krek je zbiral kmete in jim ustanovil kmečko hranilnico, kmečko zadržno trgovino, učil jih je ljubezni, sloge, varčevanja, umirjenega življenja, ker brez tega ni blagostanja. Radić ne skrbi, da bi kmeta gospodarsko povzdignil, prepušča ga na milost in nemilost vaškemu židu, trgovcu in oderuhu. Krek je odhajal med delavce, živel kot delavec, ustanovil jim je delavsko organizacijo, ki se bo borila za pravično plačanje dela. Radić brez sočutja gleda tisoče delavcev, ki lačni hodijo po ulici mimo njegove

Radić sam spoznal, da je s to izjavo naredil napako, zaradi tega naj bi na poti iz Maribora v Beograd k sebi poklical novinarje, pregledoval njihove zapiske in jih prosil, naj ne poročajo o tem, da je rekel, da sta Krek in Korošec razbojnika, ampak naj bi napisali samo, da je rekel, da je slovenski narod razpet med Kreka in Korošca.¹¹⁷

Očitno je bilo, da so bili drugi člani vlade nadvse zaskrbljeni zaradi Radićevega potovanja v Maribor, saj so od velikega župana mariborske oblasti z odlokom zahtevali podrobno poročilo o gibanju Stjepana Radića po prihodu v Maribor. V poročilu vodje policijskega komisarijata, ki je bil poslan ministru Boži Maksimoviću je bilo zapisano naslednje: "Pozivno na tamošnji odlok z dne 11. decembra 1925 Pov. S. Br. 111 čast mi je poročati o prihodu in bivanju gospoda Ministra prosvete Stjepana Radića sledeče:

Gospod Minister je prispel v Maribor v soboto dne 12. XII. 1925 ob 16h z beograjskim brzovlakom iz Zagreba v spremstvu bivšega ministra in nar. Poslanca Pucelj, nr. Poslanca dr. Košutića, žurnalista dr. Cihlarsa, publicista in vodja slovenske kmetijske stranke Albina Prepeluha iz Ljubljane.

Na kolodvoru so pričakovali prihod g. Ministra gosp. Veliki župan mariborske oblasti, komandant mariborskog vojnog okruga pukovnik Stojadinović, šef prosvetnega oddelka, ravnatelj višje gimnazije dr. Planinšek in šef policijskega komisarijata polic. nadsvetnik Keršovan.

Na kolodvoru in pred kolodvorskim poslopjem se je nabralo mnogo občinstva.

Gospodu ministru so se javile vodje oblasti in na to je pozdravil g. Ministra prosvete advokat dr. Faninger, kot predsednik mesnega odbora slovenske km. stranke. Dr. Rosina kot predsednik mladinske organizacije in Klemen, kot zastopnik delavske organizacije omenjene stranke. Hčerka gosp. dr. Faningera v spremstvu matere je darovala g. Ministru velik bouquet belih rož. Navzoči so vzklikali Živijo Radić! Na kar se je odpeljal g. Minister s spremstvom v stanovanje g. Faningerja v Cankarjevi ulici 6.

Kmalu na to je odšel g. Minister na ogled sledečih šol: I. dekliška meščanska šola v Cankarjevi ulici, višjo državno gimnazijo in sadjarsko in vinarsko šolo v Krčevini. Potem je sprejel v stanovanju dr. Faningera nekoliko delegacij, nakar je odšel po mestu.

trgovine. Krek se je kot lev boril za svobodo in pravico svojega naroda, ne da bi se bal smrti. In vidimo sad dela dr. Kreka. Tudi sam Radić priznava, da je Slovenija najnaprednejša pokrajina naše države. V Sloveniji je najmanj nepismenih ljudi, tam skoraj ni vasi, v katerih ne bi bilo prosvetnih društev, čitalnic, knjižnic. Oderuhov židov v Sloveniji skoraj ni, ker je v vsaki župniji vsaj nekaj zadrug. Domača obrt je na najvišji stopnji in najbolj razvita, ker jo podpirajo zadruge, izpopolnjujejo pa obrtne šole. Politična zavest in razumevanje političnih vprašanj sta najbolj razviti v Sloveniji. Slovenci danes s svojimi prosvetnimi, gospodarskimi in političnimi organizacijami predstavljajo silo, katero spoštuje vsaki njihov sovraznik. Vse to je sad dela dr. Kreka.

Kaj pa pri nas Hrvatih? Hvala Bogu, tudi pri nas se organizirajo šole za odrasle, za nepismene, tudi pri nas so začela delovati prosvetna društva. Orli so že v vsakem mestu, pa tudi zadruge so se začele lepo razvijati. Tudi pri nas so ljudje, ki se hvalijo, da bodo pozdravili vse napake in grehe, ki jih ima naš narod. Obstajajo ljudje, ki požrtvovalno delajo, da tudi naš narod prosvetno dvignejo, da ga dvignejo gospodarsko in ga ojačajo politično. Vendar pa začuda niti enega od teh ni vzgojil Radić. Vsi oni so Krekovi učenci. Krek je v njihova srca vsadil ljubezen do kmeta in delavca, on jih je poučil, kako bodo pomagali kmetu in delavcu. A tisti mladi Hrvati, ki so Kreka izbrali za svojega učitelja in svojega vodjo, so našli precej zanemarjeno polje svojega dela. Če bi se Radić zgledoval po Kreku, mi danes ne bi imeli nepismenih ljudi, pri nas ne bi bilo zaostalih in zapuščenih krajev, tudi pri nas ne bi bilo židov po naših vaseh, prav gotovo pa nas ne bi stiskali centralistični obroči, kot nas na žalost danes stiskajo. Po zaslugi samega Radića se hrvaški narod niti v enem pogledu ni pomaknil proti naprej... Zato mora vsaki Hrvat s spoštovanjem govoriti o tako velikem vodji bratskega slovenskega naroda." Dva političara i plodovi njihova rada, Seljačke Novine, 24. 12. 1925, št. 52, str. 5.

¹¹⁷ "Krek in Korošec razbojnika!", Slovenec, 15. 12. 1925, št. 283, str. 2.

Prvi nastup u Ljubljani

Korošec: — Zelo te یشانjuje, če se upaš, da me boš mogel premagati.

Radlč: — Varaš se, dragi Antone, ako misliš, da te konačno ipak ne ču svladati! Ako te i ne oborim, još uvijek mogu s tobom da napravim... sporazum.

Zvečer se je vršil v mali dvorani Narodnega doma banket, pri katerem je ostal g. Minister do 23h.

V nedeljo dne 13. XII. 1925 si je ogledal g. minister prosvete državno realko in zavode samostanskih šol šolskih sester v Samostanski ulici.

Ob 10h se je vršil v Veliki dvorani Narodnega doma shod zaupnikov H.S.S. in Sl. Km. Stranke samo za povabljene. Navzočih je bilo 1600 do 1800 oseb. Govoril je zelo obširno g. Minister prosvete Radlč. Po shodu si je ogledal g. Minister grajsko klet, kjer se mu je predstavila neka deputacija, na kar je odšel na obed k dr. Faningerju in na to na

glavni kolodvor, kjer se je zbralo precejšnje število ljudstva. Ob 15h je odpotoval s spremstvom proti Zagrebu".¹¹⁸

Ob odhodu iz Maribora pa je Radić novinarjem predstavil svoje vtise. Ocenil je, da je bila skupščina v Mariboru boljša od skupščine v Ljubljani, saj naj bi bilo v Mariboru na skupščini prisotnih tri četrtine pristašev stranke, v Ljubljani pa le polovica. Razen tega je omenil, da je moral v Ljubljani govoriti slovensko, da bi ga ljudje razumeli, v Mariboru pa je lahko govoril hrvaško, ker naj bi bil vsak prebivalec Štajerske zelo povezan s Hrvaško. Ocenil je, da se je kmečko gibanje v Mariboru razširilo bolj uspešno kot v Ljubljani.¹¹⁹

V zvezi z Radićevim obiskom v Mariboru je zajedničarski *Hrvat* ocenil, da je bilo pisanje zagrebskega tiska o Radićevih velikih uspehih v Sloveniji, tendenciozno, in pri tem navajal *Marburger Zeitung*, ki je precej ironično zapisal, da ga bodo Slovenci imeli radi le pod pogojem, da bo rešil njihove upravičene pritožbe proti politiki, ki jo je vodil Beograd. *Slovenec* pa je ocenil, da je bila Radićeva ofenziva, kakor so prihod Stjepana Radića v Slovenijo opisovali njemu naklonjeni časniki, vse prej kot strankarska, saj naj bi postajalo vedno bolj očitno, da je bila to ofenziva "naravnost proti slovenskemu narodu", v tem trenutku pa naj bi bil glavni udarec namenjen slovenski univerzi. Zaradi tega je *Slovenec* menil, da je bil boj napovedan in pozval: "Slovenci vkup!"¹²⁰

Večernja pošta je zapisala, kot je poročal *Slovenec*, da je dr. Korošec stopil v zvezo z vsemi političnimi strankami, ki bi mu lahko pomagale v boju proti Radićevi agitaciji v Sloveniji, pri čemer naj bi Korošec uporabil vse Radićeve izjave tako s Krškega polja, Ljubljane, kot tudi iz Maribora. V klubu HSS naj bi Radića opozorili na to možnost in na ta opozorila naj bi Radić odgovoril le: "Kaj se hoče? Kranjci sovražijo Italijo. Tisto, kar sem v Ljubljani rekel, je bilo popularno. To bo koristilo politiki sporazuma."¹²¹ Ali mislite, da v Rimu ne bodo razumeli, zakaj sem moral v Ljubljani tako govoriti?" *Slovenec* je na podlagi te njegove izjave ocenil, da je Radić Slovence zelo podcenjeval, Italijane pa precenjeval, Slovence naj bi imel za preveč neumne, Italijane pa za preveč pametne. Vendar pa se je po mnenju *Slovenca* še kako zmotil, saj Slovenci niso "šli na njegove limanice", Italijani pa za njegove izjave niso pokazali nikakršnega razumevanja.¹²² Na razne komentarje o Radićevi ofenzivi na Slovenijo pa je *Slovenec* odgovarjal le, da je Radić s to svojo ofenzivo SLS naredil toliko koristi, da bi si zaslužil, da postane častni član SLS.¹²³

Slovenec je menil, da je imel Radić v Sloveniji sicer svoje politične interese in je bilo zaradi tega njegovo gostovanje v Sloveniji čisto razumljivo, vendar pa se je vprašal, ali je bil Radić res pozvan, da bi vodil politiko slovenskega naroda. Opozoril je, da je Radić s svojo predajo sprejel velesrbski program Pašićeve notranje politike, da je priznal vidovdansko ustavo, centralizem in narodno enotnost in naj bi Pašiću v posebnem zaupnem pismu obljubil, da bo katolike počasi prevedel v pravoslavno vero. V

¹¹⁸ ARS, Veliki župan mariborske oblasti, Sekretariat, S 86, 1925, f. 14, 3901–4268, spis 4097.

¹¹⁹ Izjava predsednika HSS novinarima o skupščini u Mariboru, Dom, 16. 12. 1925, št. 33, str. 4.

¹²⁰ Radićeva jučerašnji neuspeh u Mariboru, Hrvat, 14. 12. 1925, št. 1773, str. 1; Ofenziva g. Radića, Slovenec, 15. 12. 1925, št. 283, str. 1.

¹²¹ Radić je v govoru v Ljubljani ostro napadel "fašistovsko" Italijo. Odmevi njegovega govora v tujini so pokazali, da so predstavniki drugih držav na ves dogodek gledali kot na mednarodno afero, saj je bil Radić navsezadnje minister v vladi Kraljevine SHS. Njegove izjave pa so izzvale uraden protest in intervencijo italijanskega veleposlanika Bordrera. Radić nemogoč kot odgovoren državnik, S, 27. 11. 1925, št. 270, str. 1; Radićeva ofenziva v Sloveniji, Jutro, 24. 11. 1925, št. 273, str. 2.

¹²² Beležke, Radić, Kranjci in Italijani, Slovenec, 16. 12. 1925, št. 284, str. 2.

¹²³ Beležke, Častni član SLS, Slovenec, 8. 1. 1926, št. 5, str. 5.

praksi naj bi Radić v posvetovanju o proračunu pokazal, da ga gospodarsko izkoriščanje in zapostavljanje Slovenije ni skrbelo. *Slovenec* je menil, da je bilo popolnoma razumljivo, da je Radić v Sloveniji našel pristaše v času, ko se je še boril za federativno ureditev države, kljub "svoji nezanesljivosti in vrtoglavosti". Ko pa se je odrekel svojemu republikansko-federalističnemu programu in sprejel program srbske radikalne stranke, naj bi se vsak njegov morebitni pristaš najprej vprašal, ali je pametno "preko Radića služiti velesrbstvu Pašića" in če bi že to želeli, ali ne bi bilo bolje stopiti v Pašićevo službo neposredno. *Slovenec* pa je dodal, da zavedni Slovenci ne morejo biti člani stranke, ki ni v prvi vrsti služila slovenskemu narodu.¹²⁴

Radićevi zavezniki v Sloveniji, zlasti Pucelj, Prepeluh in Marušič so bili zelo aktivni, kar je predvsem Puclju v svojem govoru na skupščini v Dubrovniku, 2. februarja 1926, Radić tudi priznal. Med drugim je Radić dejal, da je Pucelj v Sloveniji vzpostavil sijajno organizacijo, njegovo delo naj bi bilo "pravljica". Dodal je, da so Slovenci kmečko stranko sprejeli kot svojo in njeno vodstvo prepustili njemu samemu, napovedal pa je tudi, da bodo na prvih naslednjih volitvah formalno nastopili kot del hrvaškega kmečkega gibanja.¹²⁵

Radićevi pristaši v Sloveniji so brezpogojno podpirali njegovo politiko. To se je pokazalo tudi na sestanku Zveze kmetijskega ljudstva, ki je bil sklican v začetku februarja 1926 in na katerem so udeleženci podprli politiko sporazuma v državi in v Sloveniji. Zatrdili so, da bo Zveza še naprej zastopala enako politično usmeritev in bo z vsemi svojimi možnostmi delovala za čim tesnejše sodelovanje med Slovenci in Hrvati. Delegati so ugotovili, da se je kmečko gibanje v Sloveniji vedno bolj širilo ter sklenili, da se mora Zveza reorganizirati in pretvoriti v politično stranko, zaradi česar so izvolili posebno komisijo, ki naj bi v kratkem izdelala organizacijski statut.¹²⁶

Popolnoma obratno pa je o uspešnosti Radićeve organizacije v Sloveniji poročal *Slovenec*, ki je trdil, da radićevci niso imeli sreče s svojimi okrajnimi in krajevnimi odbori, saj naj bi v okraju Slovenj Gradec izgubili prav vse odbornike, v Bresternici pri Mariboru je od dvanajstih članov odbora ostal samo eden, vsi drugi pa naj bi se odpovedali sodelovanju s stranko "ki je prej šarila z republiko, a sedaj je Radić še hujši monarhist nego radikali". *Slovenec* je menil, da ljudje radićevcem niso več zaupali in jih niso marali zaradi tega, ker so doma ljudem trdili, da so proti prevelikim davčnim obremenitvam, v Beogradu pa so glasovali za vsak predlog vladajoče koalicije. Zaradi tega naj bi radićevcem primanjkovalo moč in ko so sestavljali okrajne odbore, naj bi v njih, po trditvah *Slovenca*, imenovali same pristaše SLS. Tako naj bi v Bresternici za blagajnika okrajnega odbora izvolili g. Franca Vračka. Vračko in še dva druga pristaša SLS, Čeh in Ravnjak, so javno izjavili, da so bili brez njihovega pristanka imenovani v odbor in da z Radićevo stranko nimajo nobene povezave. Vendar pa je *Kmetiski list* objavljal cele sezname imen novih odbornikov, po mnenju *Slovenca* pa naj bi Radićevi pristaši v Sloveniji to počeli zaradi tega, da bi na ta način iz Radića izvlekli denar.¹²⁷

Ta odpor Slovencev do radićevskega gibanja v Sloveniji naj bi med drugim pokazal tudi shod, ki sta ga Radić in Pucelj organizirala v Jurovskem Brodu, ki je sicer na hrvaškem ozemlju, vendar pa so HSS-ovci računali tudi na veliko udeležbo slovenskih pristašev, predvsem iz Bele krajine, vendar so bili razočarani. Tako *Slovenski narod* kot *Slovenec* sta si bila edina, da je bil ta shod, ki naj bi pomenil veliko "manifestacijo za hrvatsko in slovensko pobratimstvo" ponoven Radićev neuspeh in dokaz nepriljub-

¹²⁴ Gostovanje, *Slovenec*, 2. 2. 1926, št. 26, str. 1.

¹²⁵ Predsjednikov govor na skupščini u Dubrovniku dne 2. veljače, Dom, 3. 2. 1926, št. 5, str. 4–5.

¹²⁶ Politične vesti, Radićevci v Sloveniji, *Slovenski Narod*, 17. 2. 1926, št. 38, str. 2.

¹²⁷ Naša politika, Radićevci nimajo sreče, *Slovenec*, 26. 2. 1926, št. 47, str. 5.

ljenosti njegove nove politične usmeritve. Po mnenju *Slovenca* naj bi Radić to zborovanje sklical na meji zaradi tega, ker je upal, da ga bodo v primeru, če bodo njegovi hrvaški volilci njegov nastop zavrnil, podprli njegovi slovenski pristaši, vendar pa so ga prav ti pustili na cedilu, saj se razen redkih sploh niso prikazali.¹²⁸

Radićev govor na tem shodu ni dvignil toliko prahu, kot so ga njegovi govori na Krškem polju, v Ljubljani in Mariboru. Govoril je o vojaški, davčni in šolski obveznosti ter o splošni volilni pravici. Največ odobravanja je med ljudmi požela njegova izjava, da naj slovenski fantje vojsko služijo v Sloveniji, hrvaški na Hrvaškem, srbski pa v Srbiji. Radićev govor naj bi znova dokazal dvoličnost njegove politike, saj je, kot je opozoril *Slovenec*, Radić s svojim slovenskim pristašem Puceljem glasoval za vse vojne kredite in se k razpravi ni prijavil niti en govornik njegovega poslanskega kluba, da bi pojasnil želje njegovih slovenskih in hrvaških volilcev, njegovi poslanci pa so ploskali tudi vojnemu ministru, ko je ta trdil, da lahko slovenski in hrvaški fantje vojsko služijo tudi v Makedoniji. V Jurovskem brodu pa je vse to pozabil, je opozoril časnik SLS, in govoril prav nasprotno. Še največ zanimanja, predvsem med prisotnimi Slovenci, pa naj bi vzbudil govor poslanca Ivana Puclja. Ta je zbranim razložil, da pomeni shod v Jurovskem Brodu način zbliževanja med Hrvati in Slovenci, nato pa je napadel dr. Korošec, ker s svojo stranko ni želel slediti Radiću po tem, ko je ta spremenil svojo politiko. Napadel je sredstva katerih se je posluževala SLS v boju proti HSS ter izjavil, da je Korošec hvalil Hrvate, ko je potreboval Radića, da bi lahko z njegovo podporo štirje ministri SLS sedeli v vladi. Ko pa je prekinil vse zveze z Radićem in s Hrvati, ker ni bil v vladi, pa je kar naprej kritiziral vsako potezo HSS, je zatrdil Pucelj. V svojem govoru je še opravičeval sodelovanje poslancev v HSS pri sprejemanju proračuna, saj naj bi bil ta proračun, kot je zatrdil, najboljši.¹²⁹

Slovenec je Radićev nastop na tem shodu nadvse ostro komentiral: "Tako se je g. Radić v nedeljo zopet pripeljal med seljake, to pot med Belokranjce, pripovedoval jim svoje pravljice in razlagal "seljački" program svoje vlade. O tem programu pa niso slišali naši Belokranjci prav nič, pač pa toliko več o vojaštvu in vojnih potrebah. Sam gospod vojni minister ne bi bil mogel bolje zagovarjati velikanskih kreditov za vojsko, ki jih je postavila ta vlada v svoj proračun, kakor je to storil g. Radić, seljački minister. Razlagal je g. Radić svojim poslušavcem tudi splošno vojaško, šolsko in davčno dolžnost državljanov v demokratični državi. Vse to ve naš kmet že davno brez g. Radića in se nobeni teh dolžnosti tudi ne upira, najmanj šolski, toda dolžnosti morajo biti za vse državljanke enake, kakor morajo biti tudi za vse enake pravice. Ravno tega pa naš kmet ne najde, najmanj pa pri davkih. Zakaj mora plačevati slovenski kmet trikrat večji davek nego kmet tam doli na jugu, in zakaj so podpore, ki jih vlada dolguje za kmetijstvo, petkrat manjše kot za Srbijo, kjer živi kmet v brezprimerno boljših razmerah kakor naš. Tega pa g. Radić slovenskim kmetom, ki jih je pregovoril g. Pucelj, da so šli poslušat tega velikega seljaškega preroka, seveda ni pojasnil. O tem je molčal ko riba".¹³⁰

Po mnenju *Slovenca* je shod v Jurovskem Brodu pomenil mejnik v politiki HSS, saj naj bi dokazal vedno večje nezadovoljstvo ljudi nad politiko te stranke. Vse Radićeve izjave o "blagoslovu vojske in davkov" naj bi ljudem odprli oči, večletno tolaženje ljudi z republiko pa se ni moglo nadaljevati z izjavami o "seljački prosveti in razumnosti". To

¹²⁸ Neuspel shod gg. Radića in Puclja v Metliki, Slovenski Narod, 16. 3. 1926, št. 61, str. 1; Radićev shod v Jurovskem brodu, Slovenec, 16. 3. 1926, št. 62, str. 2.

¹²⁹ Radićev shod v Jurjevskem brodu, Slovenec, 16. 3. 1926, št. 62, str. 2; Seljačka demokracija kod Slovenaca, Hrvata, Srba i – Bugara, Dom, 17. 3. 1926, št. 11, str. 1–2.

¹³⁰ "Seljačka" vlada, Slovenec, 17. 3. 1926, št. 63, str. 1.

ljudsko nezadovoljstvo naj bi najbolje dokazal molk med skoraj vsemi govori na shodu.¹³¹ *Slovenec*, ki je ocenil, da je takšna Radičeva politika nadvse pripomogla k uspehu SLS med ljudstvom, pa je še dodal, da je lahko SLS Radiću in njegovim oprodam le hvaležna, saj so s svojim delom Slovencem dokazali, da lahko zmaga le doslednost ter da hlapčevska služba v Beogradu slovenskemu in hrvaškemu kmetu ni prinesla nikakršnega olajšanja.¹³²

V takem razpoloženju je RR vlada praznovala obletnico govora Pavla Radića v Skupščini, s katerim se je HSS odpovedala vsem svojim načelom in podprla centralizem. *Slovenski narod* se je ob tem dogodku spomnil, kako so si idealisti in optimisti takrat obetali "zlate čase" in da so celo pristaši nasprotnih strank verjeli v pozitiven vpliv Radičevega sodelovanja v vladi. Vendar pa je bilo po trditvah kroga okoli *Slovenskega naroda* razočaranje veliko, saj Radičev vpliv na vlado ni bil v nobenem oziru koristen. Upravni centralizem je še hujši, nered in zastoj v ministrstvih še večja, davki višji, državno poslovanje nič boljše. Razen tega pa Radić ni uspel, kot so poudarili, niti zaježiti korupcije, proti kateri se je prej tako boril.¹³³

V dnevih okoli obletnice je namreč prišlo do razkritja velike korupcijske afere "Rade Pašić – Dragiša Stojadinović".¹³⁴ V tej aferi so, kot so trdili hrvaški in slovenski opozicijski časniki, radičevci ostali popolnoma mirni in se niso želeli vmešavati. Govorili naj bi celo, da se njih ne tiče, če kdo krade državno imetje, po drugi strani pa so, kot je trdil *Hrvat* izjavljali, da v vladi vršijo kontrolo. Radičevski *Dom* pa o tej aferi v začetku ni objavil niti besedice, kar v opoziciji prav tako ni bilo sprejeto z odobravanjem.¹³⁵ *Slovenski narod* se je ob teh dogodkih ponorčeval, da je bilo videti, kakor da je usoda želela blamirati Radića in je prav ob obletnici na površje izplavala ena najhujših in najostudnejših afer, kar jih je država doživela.¹³⁶

Ne glede na vse ocene, da so radičevci ob razkritju afere Pašić – Stojadinović ostali mirni, pa Radić ob živahni protikorupcijski agitaciji, ki je zajela vso državo, ni mogel ostati ravnodušen. Politik, ki je nekoč v opoziciji slovel kot največji borec proti malverzacijam v državni upravi, je tudi tokrat podprl opozicijo, ki je marca v interpelaciji razkrinkala korupcijske posle Pašičevega sina.¹³⁷

To pa je bil šele začetek krize v vladi, ki so jo izzvali predvsem radičevci. 4. aprila 1926 je Pašić z vlado odstopil, Radić pa je na shodu svojih pristašev na Sušaku zatrdil, da je Pašić izgubil podporo HSS ter da bodo v novi vladi prav gotovo tudi predstavniki Slovencev.¹³⁸ Mandat za sestavo nove vlade je dobil Nikola Uzunović.¹³⁹ Opozicija, ki

¹³¹ Naša politika, Radićev shod v Metliki, *Slovenec*, 17. 3. 1926, str. 2.

¹³² Shodi SLS, *Slovenec*, 27. 3. 1926, št. 71, str. 2.

¹³³ Lepa obletnica, *Slovenski Narod*, 28. 3. 1926, št. 70, str. 1.

¹³⁴ Rade Pašić je bil vpleten v številne afere in je pomembno politično vlogo njegovega očeta Nikole Pašića izkoristil za svoje številne špekulacije in korupcijo. Med drugim je bil vpleten v afero Trbovlje, afero z državnimi čeki, afero z italijanskim posojilom itd. Vse te afere so prišle v javnost po zaslugi Dragiša Stojadinovića, ki je trdil, da na ta način želi pomagati stranki in izkoreniniti korupcijo. Več o tem v: Kulundžić Zvonimir, *Politika i korupcija u kraljevskoj Jugoslaviji*, Zagreb 1968 (dalje: Kulundžić ...), str. 272–293.

¹³⁵ 24 sata politike, *Hrvat*, 25. 3. 1926, št. 1871, str. 1.

¹³⁶ Lepa obletnica, *Slovenski Narod*, 28. 3. 1926, št. 70, str. 1.

¹³⁷ Rahten Andrej, *Slovenska Ljudska Stranka in beograjski skupščini*, Jugoslavanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929, Ljubljana 2002 (dalje: Rahten ...), str. 134.

¹³⁸ Stjepan Radić o situaciji i o novoj vladi, *Hrvat*, 6. 4. 1926, št. 1881, str. 2; Radić se opravičuje in pre-rokuje, *Slovenec*, 7. 4. 1926, št. 78, str. 1–2; Radić napoveduje vstop SLS v vlado, *Slovenski Narod*, 7. 4. 1926, št. 7. 4. 1926, št. 76, str. 1.

¹³⁹ Nova vlada RR, *Slovenski Narod*, 9. 4. 1926, št. 78, str. 1.

je menila, da tudi ta vlada ne bo dolgo vzdržala, je imela prav. Tudi tokrat je Radić v veliki meri izzval krizo vlade.¹⁴⁰

Ker je Nikola Uzunović Stjepana Radića obvestil, da je bil nadaljni obstoj vlade odvisen od njegovega izstopa iz vlade, je njegov šef kabineta izjavil, da je ta zahteva pomenila razveljavitev sporazuma. Uzunović je na to izjavo opozoril, da je Radić obljubil, da ne bo napadal vlade in posameznih ministrov ter izjavil, da bo nadaljeval politiko sporazuma in odstranil vsako oviro, največja ovira pa naj bi bil Stjepan Radić sam.¹⁴¹ Ker Radić in njegovi pristaši niso želeli odstopiti, je Uzunović kralju predal odstop celotne vlade, kar je ta sprejel in mu poveril mandat za sestavo delovne vlade.¹⁴²

SLS je ocenila, da je Radić doživel poraz ter da ga je njegova neiskrenost in nedoslednost močno udarila. Opozarjala je, da je pogazil vsa načela na katera je zaprisegel hrvaško ljudstvo in od takrat naj bi se mu godilo kot obtožencu, ki je poskušal skriti svoja dejanja, in se je začel zapletati na vsakem koraku in v vsaki izjavi. Po mnenju SLS se je njegova beograjska politika sramotno začela, še bolj žalostno pa naj bi se končala in Radić se je s svojo stranko nehote znašel v opoziciji.¹⁴³

V začetku maja 1926 so Radićevi zavezniki na zborovanju v Celju Zvezo slovenskega kmečkega ljudstva preimenovali v Slovensko kmetsko stranko. Tega zborovanja se je udeležil tudi Stjepan Radić, stranki pa se je znova pridružil tudi dr. Anton Novčan, ki se je vrnil iz Prage, kjer je dve leti služboval v diplomatski službi. Nova stranka je v novem programu ohranila nekatera stara načela, najpomembnejša novost pa je bilo poudarjanje strankine želje po samostojnem nacionalnem razvoju Slovencev, prejšnje stališče o republiki pa je zamenjal "samoupravni način državne organizacije".¹⁴⁴ Nova stranka je po vsej Sloveniji prirejala shode in poskušala popularizirati Radića ter zvezo slovenskega in hrvaškega kmečkega ljudstva, prav tako pa je napadala SLS. Vendar pa se kljub vsej tej agitaciji Radiću niso odprla vrata do slovenskih kmečkih množic. Na narodno zavedne kmete je močno učinkovala SLS, ki je v svoji spretni kampanji poskušala dokazati, da je Radić hrvaški šovinist, da je proti veri, da je proti slovenski univerzi in na splošno proti slovenskemu narodu, voditelj Slovenke kmetijske stranke pa je imenovala Radićeve lakaje.¹⁴⁵

140 Uzunović sestavlja novo vlado RR, Slovenski Narod, 9. 4. 1926, št. 78, str. 1; Imamo vlado, Slovenec, 9. 4. 1926, št. 80, str. 1; Nova kriza, Slovenski narod, 14. 9. 1926, št. 83, str. 1.

141 Pred demisijo Uzunovićeve vlade, Slovenski Narod, 16. 4. 1926, št. 85, str. 1.

142 Nova vlada Nikole Uzunovića, Slovenec, 16. 4. 1926, št. 86, str. 1.

143 Položaj, Slovenec, 16. 4. 1926, št. 86, str. 1.

144 Zečević, Momčilo, Na zgodovinski prelomnici, Slovenci v politiki Jugoslovanske države 1918–1929, Maribor 1986, str. 103.

145 Prunk, str. 31.